

El buddhisme

Religió i pensament buddhista a l'Àsia
oriental

Ramon N. Prats

PID_00166048

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	8
1. El Buddha històric (ca. 566-486 aC)	9
1.1. L'arbre de la il·luminació	11
1.2. Noms i epítets del Buddha històric	11
2. Perfil històric del buddhisme	12
2.1. Les divisions	12
2.2. Expansió del buddhisme	13
2.3. Cronologia	13
3. Principis doctrinals	14
3.1. Antropocentrisme	14
3.2. Generalitats	14
3.3. Hinayana	16
3.4. Mahayana	22
3.5. Vajrayana	24
4. El cànon buddhista	29
4.1. El <i>Tripitaka</i>	29
4.2. Els cànons xinès i tibetà	30
5. Xina	32
5.1. Els inicis	32
5.2. L'aparició de les escoles	33
5.3. L'època clàssica	34
5.4. De la dominació mongol a la dinastia Qing	35
5.5. El chan	36
6. El Tibet	39
6.1. L'arribada del buddhisme al Tibet	39
6.2. El refluoriment	40
6.3. Els Dalai Lames	41
6.4. La institució dels lames reencarnats	43
6.5. El <i>Llibre dels morts tibetà</i>	43
7. Corea	45
7.1. Evolució històrica	45
7.2. L'escola Son	47

7.3. L'escola Won	47
8. Japó	49
8.1. Els inicis	49
8.2. L'aparició de les escoles	50
8.3. L'època clàssica	52
8.4. De l'era d'Ashikaga a l'actualitat	52
8.5. El zen	53
8.6. El koan	54
Resum	57
Glossari	59
Bibliografia	62
Annex	63

Introducció

Què és el buddhisme? Una religió? Una filosofia? Una manera de plantejar-se la vida? Una manera de comportar-se? Una manera de veure el món?... La resposta és senzilla: el buddhisme és una religió i una filosofia, i també una manera de plantejar-se la vida, una manera de comportar-se i una manera de veure el món...

Hi ha, de fet, moltes maneres de veure i considerar el buddhisme, de practicar-lo i, per tant, d'explicar-lo. I totes són compatibles entre si, sempre que no traixin l'esperit autèntic de l'ensenyament del Buddha, amb les seves múltiples i subtils implicacions; esperit que, d'altra banda, cal reconèixer que no resulta fàcil de copsar en la justa mesura.

Atès, doncs, que el buddhisme també es pot entendre com una religió, en aquest text usarem aquest terme, en el seu sentit més lat, per a referir-nos-hi.

És de tal manera que podem dir que el buddhisme és la més antiga de les grans religions universals i la més estesa al continent asiàtic: el Bhutan, Buriàtia, Calmúquia, Cambotja, Corea, l'Índia, el Japó, Laos, Malàisia, Mongòlia, Myanmar (Birmània), el Nepal, Singapur, Sri Lanka, Tailàndia, el Tibet, Tuva, el Vietnam, la Xina, etc. I cal recordar que, en el primer mil·lenni de l'era cristiana, el buddhisme va arribar també a terres que corresponen a l'actual Afganistan, Pakistan, Caixmir i Indonèsia, per exemple, que ara són part del món islàmic. Igualment, textos buddhistes foren antigament traduïts a una vintena de llengües asiàtiques.

Actualment hi ha entre 250 i 300 milions de buddhistes al món.

Del buddhisme s'ha dit que és una de les doctrines orientals més properes a les concepcions del pensament occidental contemporani. Tanmateix, seria erroni valorar el buddhisme com un tot homogeni perquè comprèn grans corrents o sistemes massa diferents entre si per fer-ne un cos unitari i, en conseqüència, comprensible a un esguard general.

No va ser fins al final del segle XIX que el buddhisme es va convertir en objecte d'estudi i recerca a Europa, quan els continguts de la doctrina metafísica del mahayana (el 'Mitjà gran') van començar a ser descoberts pels especialistes acadèmics. El buddhisme va atraure també força seguidors del romanticisme, molts dels quals sentien una profunda fascinació per l'*Orient*. Tanmateix, va haver de passar gairebé un segle abans que l'estudi seriós de la doctrina de Buddha fos desenvolupat junt amb un bon domini filològic de les llengües

Bamiyan

Recordem les estàtues colossals dels dos Buddhes a Bamiyan, tallades directament a la roca, que van ser destruïdes pel règim dels talibans de l'Afganistan, el febrer de 2001.

vernacles de la seva literatura. Va ser a partir d'aleshores que el coneixement d'aquesta forma de pensament filosoficoreligiós es va començar a estendre per Europa i Amèrica.

La primera escola de buddhisme que va despertar un interès més o menys generalitzat a Occident va ser la del zen japonès. Les obres del jesuïta alemany Hugo Enomiya-Lasalle (1898-1990), el monjo trapista americà Thomas Merton (1915-1968) i el filòsof britànic Alan Watts (1915-1973), establert a Califòrnia (on va néixer el "moviment beat", que d'alguna manera s'inspirava en el zen), van contribuir al coneixement, entre un ampli sector de públic, no sols del zen en particular sinó del buddhisme en general. I ja abans, Herman Hesse (1877-1962), premi Nobel de literatura l'any 1946, havia atret l'atenció i la simpatia internacional vers el buddhisme amb la seva aclamada novel·la *Siddharta*, que, de fet, és una fusió d'hinduisme i buddhisme.

A propòsit de la terminologia

En aquest text, s'ha respectat l'ortografia original i culta del mot *Buddha* i els seus derivats (*buddhisme*, *buddhista*, *búddhic/-a*) conservant la combinació *ddh* enlloc d'utilitzar la forma vulgaritzada amb una sola de (*d*), que es troba en la major part de les obres publicades en les llengües de l'Estat espanyol (i molt més rarament en altres llengües europees), tot i que, de fet, el català i el castellà utilitzen correntment tant consonants geminades com hacs (*h*) intercalades en els seus respectius lèxics.

Pel que fa a la transcripció al nostre alfabet dels mots en les llengües asiàtiques implicades en aquest estudi del buddhisme, ens trobem amb dos casos diferents. El sànscrit, el pali i el tibetà utilitzen escriptures que són alfabètiques i, per tant, es poden transliterar (la transliteració és la conversió sistemàtica i precisa dels signes gràfics d'un alfabet als d'un altre) en l'alfabet llatí. Ara bé, el que així s'obté sovint són paraules que resulten força difícils de pronunciar pels no especialistes. El tibetà, sobretot, n'és un bon exemple, amb noms com *Spyan-ras-gzigs* (l'*Avalokiteshvara* sànscrit), que es llegeix simplement 'Txen-rezic'. Per aquesta raó hem optat per simplificar l'ortografia dels termes en aquestes tres llengües, adaptant-la a la fonètica del lector català, sense, però, allunyar-se gaire de la forma original quan no és necessari. El cas del xinès, el japonès i el coreà és força diferent. El xinès usa una escriptura exclusivament ideogràfica, mentre que el japonès clàssic usa la mateixa escriptura, però, en altres casos, la combina amb uns síl·labaris. Els coreans van usar els ideogrames xinesos fins al segle XV, quan van elaborar un sistema propi d'escriptura que en part és alfabet; tanmateix, l'escriptura xinesa va continuar essent utilitzada en les obres cultes fins a la segona dècada del segle passat. Per a transcriure, doncs, la terminologia en aquestes tres llengües cal recórrer necessàriament a un sistema fonètic. Per al xinès hem adoptat la normativa oficial xinesa, que

consisteix en el sistema anomenat *pinyin*; i per al japonès i el coreà, hem recorregut a una síntesi simplificada dels sistemes de transcripció més utilitzats internacionalment.

Amb tot, hem afegit en apèndix una llista amb la transliteració rigorosament acadèmica dels termes tècnics més importants, en sànscrit, pali i tibetà, inclosos en aquest text.

La pronunciació dels termes en aquestes llengües estrangeres segueix normes força diverses que resultaria extremadament complex haver d'especificar en aquest curs. En general, les consonants o combinacions de consonants *que no tenen un equivalent en català*, es pronuncien aproximadament com en anglès. De tota manera, tindrem en compte almenys aquestes observacions fonamentals:

- **G:** correspon, en tots els sistemes de transcripció, a una ge [g] sonora (com en el mot *guia*); així, *Ingen* (japonès) es llegeix 'inguen'.
- **H:** correspon sempre a un so aspirat (més fluix que el de la jota [j] castellana); així, *hinayana* (sànscrit) es llegeix 'jinayana'. Quan la hac està unida a una altra consonant, indica simplement l'aspiració d'aquesta.
- **J:** es llegeix sempre com en català.
- **Ö:** es pronuncia aproximadament com en alemany o *eau* en francès.
- **Q:** en el sistema Pinyin xinès, es pronuncia com la nostra *tx*; així, *Qing* es llegeix 'txing'.

En el cas dels noms propis que en certa manera ja han entrat a formar part de les llengües europees, com *chan* (o *ch'an*), l'escola de buddhisme xinès, hem mantingut l'ortografia convencional, en lloc de catalanitzar-la (*txan*).

Més enllà de la qüestió terminològica pròpiament dita, en aquest mòdul sobre el buddhisme hem evitat l'ús del vocable "secta". Recordem que les connotacions d'aquest mot, en el camp religiós, van des de "comunitat minoritària i exclusivista, separada d'una creença oficial establerta" fins a "seguidors d'una doctrina religiosa considerada errònia o que s'aparta de l'oficial". Aquest no és el cas de les divisions en el si del buddhisme, on parlarem, en canvi, de corrents de pensament, escoles doctrinals, ordes monàstics, congregacions o llinatges religiosos, tradicions, comunitats, etc.

Abreviatures

- c. coreà
- j. japonès
- p. pali
- s. sànscrit
- t. tibetà
- x. xinès

Objectius

- 1.** Assolir una visió de conjunt de l'evolució històrica del buddhisme, des dels seus orígens fins a la seva difusió a l'Àsia oriental.
- 2.** Saber situar, en el temps i l'espai, els personatges principals de la història del buddhisme, i conèixer la seva importància específica.
- 3.** Adquirir un coneixement sòlid dels fonaments doctrinals del buddhisme i les particularitats que caracteritzen els diferents grans corrents: hinayana, mahayana i vajrayana.
- 4.** Conèixer les diferents escoles que es formen en cadascun dels països de l'Àsia oriental, les seves dates històriques principals i les característiques del seu pensament.
- 5.** Familiaritzar-se amb la terminologia bàsica –en la llengua d'origen– d'aquells termes que estructuraven la doctrina buddhista segons les diferents escoles i situar-los en el context de cada tradició.

1. El Buddha històric (ca. 566-486 aC)

En l'hagiografia del Buddha històric, tal com ha arribat als nostres dies, els components estrictament biogràfics –elaborats sobre la base d'algunes dades històriques– i els episodis mitològics i llegendaris resulten pràcticament inseparables, com els claroscurs d'un retaule. Tanmateix, el fet que la narració de la seva vida estigui sembrada d'elements mítics no en nega el seu valor, ans al contrari, en posa en relleu el seu significat transcendent.

La vida del Buddha, l'Il·luminat per antonomàsia, és la història de Siddhartha, "Aquell qui ha realitzat el seu desig", un príncep que va ser educat en les doctrines tradicionals del brahmanisme.

El **brahmanisme** és el nom del complex sistema religiós de l'antiga civilització índia, que es va desenvolupar a partir de la religió vèdica. El terme deriva del mot *brahman*, que correspon a la més elevada de les castes de la tradició índia. **Hinduisme** és un terme creat pels estudiosos occidentals per englobar el vast conjunt de creences, doctrines i pràctiques, sovint heterogènies entre si, que tenen les seves arrels en el brahmanisme.

Profundament afectat per la realitat de l'existència humana, Siddhartha va acabar buscant amb afany la veritat suprema, la va proclamar tal com la va copsar i va indicar una nova via, teòrica i pràctica, per pervenir a la suprema realització espiritual: el nirvana, l'absolut, l'estat que allibera a tots els éssers vius del dolorós vèrtex de la vida i la mort conegut com a *samsara*, el cicle transmigratori.

La tradició explica que Siddhartha pertanyia a l'estirp dels Gautama del clan reial dels Shakya, que formava part de la casta dels *kshatriya*, els membres de la noblesa guerrera. Els Shakya dominaven un petit reialme amb capital a Kapi-lavastu, als peus del vessant meridional de l'Himàlaia central, en l'actual Terai nepalès, al nord de la gran plana indogangètica.

Allà va néixer el futur Buddha, al bosc de Lumbini, l'any 566 aC. L'escenari geogràfic de la seva vida va ser, doncs, l'actual Nepal meridional i, sobretot, l'Índia septentrional.

No confondre

Cal fer atenció a no confondre els mots (substantius i adjectius) *hindú* i *indi/índia*. *Hindú* fa referència al cos religiós de l'hinduisme i als seus adeptes, mentre que *indi/índia* és una referència a l'Índia i als seus habitants. Hi ha molts budhistes que són indis, per exemple, però cap d'ells no és hindú.

Hi ha computacions alternatives sobre les dates del Buddha, que segueixen corrents històrics diferents.

Segons la més difosa, que parteix de la data de consagració del rei Ashoka, gran paladí del buddhisme, el naixement de Siddhartha va tenir lloc l'any 566 aC, aproximadament. En aquest cas, l'any 531 correspon al de la seva il·luminació i el 486 al de la seva mort.

Després d'una infantesa i una adolescència principesques, envoltat de tota mena de cures i plaers, Siddhartha va començar a conèixer la cara més dolorosa de l'existència en descobrir que existien la malaltia, la vellesa i la mort, que la vida palatina li havien ocultat. El xoc emocional i la revolució psicològica que aquestes descobertes li van provocar, el va dur en breu temps a renunciar als plaers de la vida material i als afectes familiars. Va abandonar el palau i tot seguit va adoptar un tipus de vida rigorosament ascètica. Passats uns anys, però, després de ponderar els avantatges i desavantatges tant de la vida de plaer com de la vida de mortificació, va arribar a la conclusió que ambdós models de vida eren un impediment per a descobrir el secret immanent a tot tipus d'existència i copsar així la veritat eterna. Després d'una dura lluita contra la mateixa feblesa humana, meditant nit i dia assegut als peus d'un arbre, Siddhartha va pervenir a la realització de la realitat absoluta. Mitjançant un acte de sublim il·luminació, va esdevenir el Buddha: el "Despert". Havia assolit la il·luminació espiritual: el nirvana.

En contradicció amb el brahmanisme, el Benaurat va abolir el sistema de castes entre els seus seguidors i va proclamar la igualtat de tots els éssers humans. Tots s'havien de poder beneficiar dels seus ensenyaments, per emprendre el camí cap a la suprema realització espiritual.

El Buddha va predicar la seva doctrina durant gairebé quaranta-cinc anys, abans de traspasar –o d'assolir el "gran nirvana suprem" (s. *mahaparinirvana*), en el llenguatge buddhista– en la localitat de Kushinagara (l'actual Kasia de l'estat indi d'Uttar Pradesh), a l'edat de vuitanta anys.

Entre les biografies canòniques i paracanòniques més autoritzades de la vida del Buddha Shakyamuni hi ha el *Buddhacharita*, 'Les gestes del Buddha', d'Ashvaghosha, que es remunta a una època no gaire ben determinada entre els segles I e III, i l'anònim *Lalitavistara*, 'El desplegament del joc màgic del Buddha', lleugerament posterior.

A diferència del hinayana, el mahayana considera la personalitat del Buddha històric com a dotada de característiques divines.

Darrers estudis japonesos

Els darrers estudis japonesos difereixen lleugerament d'aquesta cronologia, i situen el naixement del Buddha l'any 563 aC.

Seguint un altre còmput, l'any 1956 l'Índia va celebrar el 2500 aniversari del traspasament del Buddha, fet que allunya el naixement al 624 aC.

Despertar

El Buddha va descriure el seu "despertar" com un estat "profund, plàcid, incomplex, il·luminós i unitari." Del *Lalitavistara*.

1.1. L'arbre de la il·luminació

El Buddha va atènyer la il·luminació espiritual als peus d'un arbre de la família de les figueres (*ficus religiosa*), que creixia a la riba del riu Nairanjana i es va convertir ràpidament en un dels principals llocs de peregrinació del món budhista. Aquest indret sagrat es troba en l'actual vila de Bodhgaya, a l'estat indi de Bihar. Segons la tradició, en el segle III, una branca d'aquell mateix arbre va ser duta i trasplantada a Anuradhapura, a l'illa de Sri Lanka, on es diu que encara sobreviu. L'any 632, el remarcable pelegrí xinès Xuanzang afirmava haver vist encara l'arbre original. En la seva crònica de viatge es llegeix que l'arbre –de tronc groguenc i fulles que llüien com maragdes– creixia a 15 llegües de Rajagriha, la capital de l'antic estat indi de Magadha, que va ser escenari de molts esdeveniments de la vida del Buddha.

La il·luminació del Buddha

1.2. Noms i epítets del Buddha històric

Hi ha moltes maneres diferents d'anomenar el Buddha històric; en destaquem les següents:

- Bhagavan: "Benaurat"; títol que li donaven els seus deixebles.
- Buddha: el "Despert", l'"Il·luminat".
- Gautama: nom de la família del Buddha.
- Shakya: apel·latiu del clan familiar del Buddha.
- Shakyamuni: el "Savi silenciós dels Shakya".
- Siddhartha: "Aquell qui ha realitzat el seu desig"; nom personal del Buddha.
- Tathagata: "Aquell qui ho ha assolit"; epítet que el Buddha s'aplicava a si mateix.

2. Perfil històric del buddhisme

La conversió l'any 260 aC de l'emperador Ashoka (r. 272-236 aC), de la dinastia Maurya, que tenia sota els seus dominis una gran part de l'Índia, assenyala el període de més afirmació del buddhisme a l'Índia. Tanmateix, el buddhisme mai no va gaudir d'una gran difusió en la seva terra d'adopció. La invasió de l'Índia septentrional, els segles XI i XII, per part de poblacions turcomongoles de fe musulmana, va representar un cop decisiu per al pacífic buddhisme, que va arribar gairebé a desaparèixer del subcontinent indostànic. A mesura, però, que anava declinant a l'Índia, el buddhisme s'anava difonent pel continent asiàtic, gràcies, principalment, a la seva capacitat d'adaptació a formes molt variades de pensament i cultura.

"[...] une fusion de l'Hindouisme et du Bouddhisme s'est faite au moyen âge hindou, et [...] le Bouddhisme a cessé d'exister comme doctrine distincte dans l'Inde même. Si le Bouddhisme a pu émigrer et survivre ailleurs plutôt que l'Hindouisme, c'est principalement pour la raison suivante: alors que l'Hindouisme s'accomplit à la fois dans la vie active et dans la vie contemplative, c'est la vie de contemplation qui importe d'abord le Bouddhisme, et, pour cette raison, il peut beaucoup plus aisément s'enseigner en tant que Voie d'évasion hors des liens formels de *n'importe quel* ordre social."

A.K. Coomaraswamy (1949). *Hindouisme et Bouddhisme* (pàg. 78). París: Gallimard.

2.1. Les divisions

Les primeres divisions en la comunitat buddhista es van produir un segle i mig després de la mort del Buddha, aproximadament. Però la primera escissió de la comunitat buddhista va arribar amb el concili celebrat a Pataliputra (la capital de l'antic regne de Magadha, corresponent a l'actual ciutat índia de Patna, capital de l'estat de Bihar), convocat per l'emperador Ashoka aproximadament l'any 244 aC. És aquí on van tenir origen les escoles Sthavira (p. *thera*) i Mahasanghika, que van formar el nucli d'aquell corrent que posteriorment va ser batejat com a hinayana. Posteriorment, aquelles dues escoles es van anar subdividint i les mateixes fonts del hinayana afirmen que es va arribar a un total de divuit, si bé, de fet, van ser una trentena. Cal tenir en compte, però, que les diferències entre totes aquestes escoles eren molt petites, basant-se, sovint, en la interpretació dels textos o en l'enfocament de la pràctica.

El hinayana es va anar desenvolupant fins al final del segle I aC, quan va començar a prendre cos el corrent del mahayana, sobretot a partir de l'escola Mahasanghika. Al seu torn, el mahayana també acull diverses escoles, que es distingeixen entre si per qüestions bàsicament filosòfiques, com la Madhyamika i la Iogachara o Vijnyanavada, o per l'èmfasi que posen en determinats aspectes de la pràctica, com passa amb el chan a la Xina o el zen al Japó.

Pel que fa al vajrayana, considerat des del punt de vista estrictament doctrinal, és el desenvolupament esotèric del mahayana, amb considerables aportacions de pràctiques rituals, elements del sistema ioga, etc. Sembla que una escola tântrica del buddhisme existia ja durant el primer quart del segle IV, però de fet va començar a ser conegut en el segle V, sobretot al nord-est i nord-oest de l'Índia. Tanmateix, el vajrayana va esdevenir un sistema coherentment elaborat només entre els segles VI i X. A aquest fi hi va contribuir decisivament l'aparició de la figura dels *mahasiddhes*, els grans ioguis taumaturgs de la tradició tântrica del buddhisme.

2.2. Expansió del buddhisme

Si considerem l'expansió del buddhisme a partir dels seus tres grans mitjans doctrinals, tindrem el següent:

- Hinayana o "Mitjà petit": es practica sobretot a Sri Lanka, Myanmar (Birmània), Tailàndia i Cambotja.
- Mahayana o "Mitjà gran": és el corrent més estès de buddhisme. El Japó, en primer lloc, i després Corea, la Xina, el Tibet, el Vietnam etc., en són els baluards.
- Vajrayana o "Mitjà adamantí": es practica principalment al Tibet (que ha estat definit com 'la llar del tantra'), Mongòlia i el Bhutan, i, en molt menor grau, al Japó i a la Xina.

2.3. Cronologia

L'expansió del buddhisme va seguir el desplegament cronològic següent:

Sri Lanka	segle III aC
Àsia central	segle I dC
Xina	segle I
Corea	segle IV
Myanmar	segle V
Japó	segle VI
Indonèsia	segle VI
Tibet	segle VII
Mongòlia	segle XIII

3. Principis doctrinals

Segons les seves pròpies escriptures, el buddhisme és una religió (en el sentit del terme que hem apurat més amunt) que s'allunya de tota actitud dogmàtica. Una de les primeres estrofes que l'adepte buddhista aprèn són aquestes paraules que Shakyamuni va adreçar al seus deixebles i seguidors, en una clara admonició a no caure en la fe cega a l'hora de valorar, jutjar i acceptar la seva pròpia doctrina. Només quan els seus ensenyaments hagin estat examinats i entesos a fons, serà adient acceptar-los com a vàlids.

"No accepteu les meves paraules
només pel respecte que em professeu.
Accepteu-les únicament després d'examinar-les a fons,
com es fa amb l'or, fonent-lo, tallant-lo i fregant-lo."

3.1. Antropocentrisme

Un dels trets més importants del missatge del Buddha és el seu antropocentrisme, ja que l'ésser humà és el centre de tota la seva atenció. Enlloc d'emfatitzar en primera instància l'estat transcendent d'il·luminació espiritual i, en segona, la realitat existencial de l'individu, el buddhisme inverteix l'ordre d'aquests elements. Trobem així un missatge que afirma la prioritat urgent del problema antropològic per damunt d'especulacions de tipus escatològic, cosmològic, epistemològic, etc. És per això, fonamentalment, que el Buddha històric no va entrar en qüestions de caràcter purament especulatiu (s. *avyakatani*: indeterminat).

La idea d'un déu sobrenatural i suprem, creador de l'univers i amb poder absolut sobre aquest i tots els altres éssers queda molt lluny del buddhisme.

En la seva forma primordial, el buddhisme és una doctrina de caràcter eminentment pragmàtic que busca de manera directa l'alliberament de tota forma d'existència condicionada. En aquesta direcció apunta la paràbola del Buddha següent: si un guerrer cau mortalment ferit per una fletxa enverinada, anhelarà que li salvin la vida o voldrà conèixer abans tota mena de dades sobre el seu enemic i les circumstàncies en què aquest l'ha ferit?

3.2. Generalitats

Els seguidors del Theravada, "La doctrina dels ancians", denominada de manera més genèrica hinayana o "Mitjà petit", afirmen que la seva tradició és l'única que reflecteix estrictament l'ensenyament original del Buddha, en de-

Buddha Shakyamuni

Lectura recomanada

Per a un recull de paràboles atribuïdes a Shakyamuni, vegeu, per exemple, el text següent:

I. B. Horner (1975). *The Collection of the Middle Length Sayings (Majjhima-Nikāya)*. Vol. II: *The Middle Fifty Discourses (Majjhimapamāsa)*. Londres: Pali Text Society.

triment dels altres dos mitjans, el del mahayana, el "Mitjà gran", que va aparèixer posteriorment, i el vajrayana o "Mitjà adamantí", la tradició tântrica del buddhisme.

Aquest punt de vista, però, no és acceptat pels practicants dels dos corrents o mitjans més tardans del buddhisme, els quals argumenten que el Buddha, de fet, va predicar contemporàniament –quan no simultàniament– tots els nivells d'aquell vast corpus sapiencial que forma la doctrina buddhista en sentit lat. Els interessats expliquen que els ensenyaments que el Buddha va donar eren entesos i interpretats diferentment segons la capacitat intel·lectual i la maduresa espiritual de cada deixeble o oïdor. Aquesta seria, doncs, la raó per la qual hi ha diverses línies de pensament i pràctica en el si del buddhisme.

En tot cas, qualsevol dels itineraris o corrents en què es divideix el buddhisme constitueix un sistema soteriològic complet, en ser l'alliberament espiritual de l'ésser humà el fi comú de tots ells.

L'ensenyament del Buddha rep el nom original de *dharmā*, la norma eterna i universal, la llei natural del macrocosmos que té la seva correspondència en el microcosmos (l'home). Una excel·lent definició de *dharmā* (*dhamma* en pali, la llengua del Theravada) és la següent:

"That which the Buddha preached, the Damma [...], was the order of law of the universe, immanent, eternal, uncreated, not as interpreted by him only, much less invented or decreed by him, but intelligible to a mind of his range, and by him made so to mankind as *bodhi*: revelation, awakening."

T.W. Rhys Davids; W. Stede (1921) (ed.). *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary* (part I, A, pàg. 171). Surrey: Chipstead.

Segons T.W. Rhys Davids i W. Stede (1921), les quatre connotacions principals del mot *dharmā* són: doctrina, rectitud, condició i fenomen.

Els diferents corrents que es distingeixen en el corpus doctrinal del buddhisme constitueixen allò que en sànscrit s'anomena un *yāna*: literalment un 'mitjà', en el sentit d'"allò que serveix per a arribar a un fi".

Des d'un punt de vista hermenèutic, els dos corrents o "mitjans" bàsics en què es divideix el buddhisme són aquells que separen l'aspecte exotèric i l'esotèric de les seves escriptures i pràctiques.

Soteriologia

La **soteriologia** es defineix com un sistema doctrinal de salvació o alliberament espiritual, inclòs generalment en un context religiós determinat.

Yana

Habitualment, *yana* es tradueix també com a 'vehicle'; però l'equivalència no és correcta, segons la definició que el *Diccionari de la llengua catalana* dona d'aquest mot: 'Aparell, artefacte, màquina de transport'.

El terme **esotèric** no té res a veure amb ocultisme i espiritisme, ni amb la màgia. Està relacionat, en canvi, amb els conceptes de secret, interior, iniciàtic, essencial, reservat i hermètic. Una doctrina és esotèrica perquè pot ensenyar l'oposat d'allò que s'exposa en els textos religiosos de la tradició ortodoxa.

Així tindrem:

1) El "Mitjà dels sutres" (s. *sutrayana*), que comprèn el hinayana i el mahayana: és exotèric i es fonamenta en qüestions de tipus ètic, sapiencial.

2) El "Mitjà adamantí" (s. *vajrayana*): és esotèric i es basa en pràctiques de caràcter holístic, encaminades a assolir per la via més directa l'experiència de la il·luminació espiritual.

Però la divisió més convencional del buddhisme és en hinayana, mahayana i vajrayana.

3.3. Hinayana

El hinayana està present en l'actualitat en països com Sri Lanka, Myanmar, Tailàndia, Laos o Cambotja.

El primer sermó (o "girament de la roda del dharma" en expressió vernacle) que el Buddha va pronunciar després d'haver assolit la il·luminació va tenir lloc al Parc de les Gaseles de Sarnath, als afores de Benares. En aquella ocasió, va enunciar l'axioma de tota la seva doctrina, que està format per quatre principis anomenats "Veritats nobles".

L'enunciat de les "Quatre veritats nobles" és el següent:

- 1) Tota forma de vida comporta dolor.
- 2) El dolor té una causa: el desig.
- 3) És possible extingir el dolor.
- 4) La manera d'aconseguir-ho és recorrent la "Sendera òctuple".

Des que naixem i fins que no morim, una de les constants de la nostra vida és el dolor (s. *dukha*), en el sentit més ampli del terme: dolor, patiment, frustració, angoixa, desplaença, etc. No sols la malaltia i la mort comporten dolor, sinó que no tenir allò que es desitja és també una forma de dolor; i viceversa. La causa última del dolor és el desig, i en concret el desig de complir els propòsits del nostre "jo" individual. Per tant, si anul·lem tot vestigi de desig, haurem suprimit la font del dolor i, automàticament, assolirem la vertadera felicitat,

que és la pau espiritual: el nirvana. La manera més senzilla d'aconseguir-ho és practicant unes normes que comprenen l'entera disciplina ètica del buddhisme.

Es tracta de la "Sendera òctuple":

- 1) Punt de vista just (veure i comprendre les coses tal com són, sense enganyar-se).
- 2) Pensament just (pensar i discernir correctament, a partir de veure les coses tal com són).
- 3) Parla justa (expressar correctament allò que pensem).
- 4) Acció justa (coherent amb els punts anteriors).
- 5) Manera de guanyar-se la vida justa (captar-se de manera adient).
- 6) Determinació justa (esforçar-se a fer les coses justes i no defallir).
- 7) Atenció justa (ser plenament conscients de tot allò que ens concierneix).
- 8) Concentració justa (mantenir una profunda actitud mental).

La moral buddhista va elaborar posteriorment un codi de conducta format per cinc preceptes fonamentals: no llevar la vida a cap ésser, no prendre res que no ens hagi estat donat, no abusar dels plaers sensuals, no mentir i abstenir-se de tota beguda o substància embriagadora o estimulants.

Durant aquell primer sermó, el Benaurat va enunciar també la necessitat de conduir una vida moderada. És la "Via mitjana" (s. *madhyama pratipada*), que implica evitar tota mena d'excés. Per fer entenedor el seu punt de vista sobre aquesta "Via mitjana", el Buddha va exposar la metàfora següent:

"Un día, durante un paseo, encontré Buda con uno de sus viejos amigos, enfermo, su semblante surcado por el dolor. Era Sona. Antaño se había impuesto mortificaciones y ahora se daba a los placeres hasta llegar a una verdadera depravación. Cuando Buda lo vió, no pudo reprimir su tristeza.

–¿Verdad que tocabas el laúd?

–Sí, maestro, ¿por qué?

–Qué te parece, ¿si en tu laúd las cuerdas están demasiado flojas, será claro el sonido?

–De ningún modo.

–¿Y crees tu, Sona, que si en tu laúd las cuerdas están demasiado tensas, darán el sonido exacto cuando toques?

–Tampoco lo será.

–Entonces, para que los sonidos que se desprendan sean armoniosos y justos, las cuerdas no han de estar ni demasiado tensas ni demasiado flojas, han de guardar siempre un término medio.

–Así tiene que ser.

–Pues tu persona es como un laúd. Demasiado tensa por las austeridades, tu cuerpo se debilita; cuando está demasiado floja por los placeres, tampoco funciona bien. Debe realizarse en ti el equilibrio de las fuerzas, y entonces se produce el término medio de tus facultades morales y mentales."

E. Ribas (1944). *Buda: Una biografía en relieve* (pàg. 160-161). Barcelona: Berenguer.

Contràriament al brahmanisme, que afirmava que cada individu té una ànima (s. *atman*) o un jo permanent que, en assolir la realització última, es fon en l'ànima universal, el buddhisme nega radicalment l'existència tant de l'ànima o jo individual i permanent (s. *anatman*) com de l'ànima universal.

El buddhisme concep l'ésser com un ens compost d'un conglomerat de cinc components, agregats o "cúmul" (s. *skandha*), que són una combinació de matèria física i energies o forces subtils que són interdependents i estan en constant transformació: cos físic, sensacions, percepcions, formacions mentals i principi conscient. Atès que aquests agregats que constitueixen cada individu estan sotmesos a una transformació contínua, l'individu que formen també canvia constantment.

Consciència

El buddhisme parla del principi de **consciència** (s. *vijnyana*) no en sentit moral ans existencial.

De fet, tota entitat viva es va transformant sense pausa des que neix i fins que mor. Aquesta transformació, tanmateix, no s'atura, segons el buddhisme, amb la mort del component físic o material, sinó que continua operant de manera gairebé interminable.

La pregunta que ens podem fer en arribar a aquest punt és la següent: si no hi ha un ens permanent i només existeix una combinació o conglomerat momentani dels cinc agregats, què és "allò" que activa aquest conglomerat? La resposta és la següent: el **karma** (s. *karman*).

El mot *karma* significa literalment 'acte' i s'aplica a tot acte comès físicament, verbalment o mentalment. Però en parlar de *karma* ens referim més en general a l'ineluctable principi universal de la causalitat, és a dir, l'influx de la causa en l'efecte i la relació que en resulta.

Cada acte produeix un resultat. Un bon acte genera un karma positiu (no en sentit ètic sinó metafísic) que comporta un bon resultat, i a l'inrevés. El procés s'esdevé automàticament, sense la mediació de cap agent sobrenatural. El concepte bàsic de karma comprèn, doncs, tant l'acte realitzat com el resultat que aquest produeix. El Buddha, però, va ensenyar que el karma implica també la intenció que dóna origen a un acte. A fi i efecte que un acte generi un tipus de karma qualsevol, hi ha d'haver intenció de realitzar-lo. I la intenció és, segons el Buddha, més important fins i tot que el mateix acte. Si l'acte s'acompleix sense intenció, no es genera karma. En canvi, si hi ha intenció d'acomplir-lo, se'n genera encara que després no s'acabi acomplint l'acte.

Hem dit que, amb la mort física, el conjunt dels cinc agregats es desintegra. Ara bé, atès que aquest conjunt està "impregnat" de karma, aquest produirà inevitablement un efecte. És així que naixerà un nou ésser, determinat pel karma acumulat, del qual formen part tendències, impulsos, etc. No es tracta d'un retorn a la vida del mateix ésser, però de fet hi ha un lligam entre aquests dos éssers consecutius. I així successivament, donant peu al cicle de renaixements o transmigracions –*samsara* en sànscrit– al qual tots els éssers estan subjectes fins que no deixen de generar karma i assoleixen així el nirvana.

A propòsit d'aquesta teoria, cal recalcar que el buddhisme parla simplement de "renaixements" i no de "reencarnacions". El tibetà, que és una llengua de gran precisió semàntica, ens ajuda a copsar el significat literal del concepte en definir-lo com "reexistències" (t. *yangsi*). Com indica el mateix mot, "reencarnar" vol dir simplement 'tornar a encarnar', o sia tornar a adquirir una forma carnal o corporal. Però el buddhisme explica que no sempre s'esdevé així, ja que hi ha renaixements que tenen lloc de forma incorpòria, és a dir, sense cos carnal, físic o material.

De tota manera, cal precisar que, dels cinc agregats, aquell que passa de vida en vida, impregnat de *karma*, és el principi causal de consciència. Tanmateix, hi ha diverses teories en el si del buddhisme a l'hora de definir el principi conscient. A títol d'exemple basti dir que, segons una de les escoles del mahayana, la logachara, aquest està format per ment (s. *manas*), pensament (s. *citta*) i consciència pròpiament dita (s. *vijñāna*). És per això que el *Dharmapada*, una de les obres canòniques més celebrades del buddhisme, comença amb aquestes paraules:

Karma

La immensa majoria dels éssers es veuen empesos a renèixer en les condicions que determina el seu karma individual, acumulat durant innumerales vides anteriors. Els qui hagin fet mèrits (és a dir, aquells que tenen un karma més positiu) renaixeran en condicions més favorables, per exemple, com a éssers humans dotats d'intel·ligència i amb la capacitat de raonar i decidir. Els altres, en canvi, ho faran en un dels estats inferiors d'existència (per exemple, com a animals irracionals), o bé com a persones que patiran les misèries d'una vida decididament infeliç.

"Allò que som avui és penyora dels nostres pensaments d'ahir, i els nostres pensaments actuals construeixen la nostra vida de demà: la nostra vida és la creació de la nostra ment."

J. Mascaró; J. Torres i Godori (1982). *El Dhammapada: La Sendera de la Perfecció* (pàg. 11). Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Una interpretació errònia, molt difosa, que es fa en tractar de la qüestió del "renaixement", és la de considerar-lo pràcticament com un fet interpersonal, entre dos individus consecutius. El buddhisme afirma que ment i consciència són contingents (són fruit d'una causa) i impermanents (estan subjectes a transformació contínua), raó per la qual, encara que hi hagi una continuïtat relativa en la seva transmigració, no són formalment identificables ni determinables i, per tant, no hi pot haver identitat de subjecte entre dos individus consecutius. Allò que podem dir, en tot cas, és que la manifestació d'una nova existència esdevé sota la influència d'un anterior ésser viu.

El Buddha va explicar aquesta continuïtat relativa entre dos éssers per mitjà d'alguns exemples. En un d'aquests parla del riu, que aparentment manté una forma i una entitat pròpies, però, de fet, canvia constantment, atès que les gotes d'aigua que el formen s'escolen sense parar les unes darrere les altres. Un altre exemple és el dels llums d'oli. N'encenem un, i quan l'oli s'ha consumit gairebé del tot, amb la flama moribunda n'encenem un altre. Els dos llums i l'oli que contenen (els cossos i la substància que els dóna vida) és diferent, però fins a quin punt la flama que els dóna vida consecutivament és independent l'una de l'altra? Al mateix temps, tota flama fluctua sense cessar; és correcte, per tant, dir que una flama és constantment *la mateixa* fins que no s'extingeix?

Segons el buddhisme, el corrent d'energia subtil que dóna vida a tot "individu" ha tingut el seu inici en un passat indefinit (més enllà del temps cronològic), ha anat transmigrant indefinidament pel samsara, i continua fent-ho fins que no posa punt i final a la seva generació de karma i assoleix d'aquesta manera el despertar a l'esperit búddhic (s. *bodhi*). És aleshores quan es realitza el nirvana. Aconseguir-ho com abans millor és l'objectiu únic del buddhisme.

Nirvana

L'etimologia del mot sànscrit és entenedora: 'extingit', 'cessat', 'anihilat', 'aquietat'. A partir d'aquí podem explicar el nirvana com l'extinció o anihilació de tot allò que és contingent, accidental, circumstancial, imperfecte, negatiu; de tot allò que la ignorància espiritual dels no il·luminats porta a interpretar com a absolut, real i definitiu.

El Buddha, però, es va negar a donar una definició de nirvana, ja que evidentment no és possible aplicar les categories o definicions pròpies del món fenomènic a "allò" que transcendeix l'experiència i la capacitat de comprensió i raonament de l'home. En tot cas, explicava el Buddha, només podem acostar-

nos a la comprensió del nirvana per la via apofàtica, és a dir, aquella que diu allò que *no* és. Per això utilitzava termes com "no condicionat", "no compost", "no limitat", etc.

Per comoditat ens referim sovint al nirvana com un estat, l'estat supraindividual de la suprema realització espiritual, segons el buddhisme. Però això no és del tot correcte. L'exegesi buddhista explica que es tracta d'un "estat" que, de fet, ni és un "estat" ni deixa de ser-ho, ja que rau més enllà de la mateixa dicotomia entre l'ésser i el no-ésser.

Considerada globalment, la pràctica del buddhisme està formada per tres elements: seguir una conducta moral (s. *shila*), aconseguir i perfeccionar el coneixement superior (s. *prajnya*) i practicar la meditació contemplativa (s. *samadhi*).

L'essència de la moralitat buddhista queda perfectament reflectida en aquestes paraules atribuïdes a Shakyamuni:

"No feu res que sigui dolent,
Practiqueu enterament el bé i
Controleu la vostra ment.
Aquest és l'ensenyament del Buddha."
"Tota la benaurança del món
prové de voler la felicitat d'altri.
Tota la malaurança del món
prové de voler la felicitat d'un mateix."

Pel que fa al coneixement superior o transcendental, s'afirma que no es pot obtenir per mitjà de l'estudi ni de la reflexió o el discerniment, és a dir, per mitjà d'un procés intel·lectual. L'única manera d'assolir-lo és la pràctica de la meditació. A aquest propòsit, el buddhisme coneix i utilitza diverses tècniques meditatives (visualització, concentració, contemplació), amb diversos graus d'introspecció.

La vida monàstica, en el buddhisme, segueix la tradició d'ascetisme itinerant dels temps del Buddha que ha perdurat fins avui, principalment en els països on predomina el corrent hinayana. La regla monàstica (*s. vinaya*) és molt exigent i imposa el celibat, viure en pobresa i haver de mendicar els aliments. El nombre de vots a observar pels monjos (*s. bhikshu*) i monges (*s. bhikshuni*) ordenats varia lleugerament segons la tradició buddhista implicada, però ultrapassen sempre els dos-cents, i són encara més nombrosos per a les monges. Hi ha grans comunitats monàstiques (*s. sangha*) en tots els països del món buddhista; tanmateix, el monjo és l'ideal sobretot del practicant buddhista de tradició hinayana, que té en la figura canonitzada de l'arhat –el "benemèrit"– l'ideal del practicant realitzat.

Buddha, el mestre per antonomàsia, Dharma, el seu ensenyament, i Sangha, el cos monàstic del buddhisme o –en sentit més universal– la comunitat sencera dels seus seguidors, són els "Tres joiells" (*s. triratna*) del buddhisme, els punts de referència a què tot buddhista declara formalment la seva adhesió, o en els quals "busca refugi" (en expressió vernacla). L'acte mental del "refugi" és l'equivalent de la professió de fe del cristianisme, si bé en el cas del buddhisme es tracta d'una fe arrelada en el convenciment íntim basat en la raó i la pròpia experiència religiosa.

3.4. Mahayana

El corrent del buddhisme mahayana està present actualment a la Xina, Corea, el Japó i el Vietnam.

El segon gran corrent del buddhisme és el "Mitjà gran" o "Gran vehicle", que no presenta cap fractura amb els continguts doctrinals del hinayana, ans en constitueix una ampliació (es passa de "petit" a "gran"), en tant que incorpora una llarga sèrie d'elements i teories conceptuals que en fan un mitjà fortament caracteritzat per la seva vocació metafísica.

El nucli del pensament mahayana el constitueix l'anomenada "mentalitat búddhica" o "esperit d'il·luminació" (*s. bodhichitta*), que s'afirma que està present en estat potencial en tots els éssers. Tanmateix, és el seu missatge universalista el que el fa "gran". Universalista perquè s'adreça no a l'individu sinó a la col·lectivitat, anteposant la realització espiritual de tots els éssers (no sols el gènere humà) a la pròpia. La força que impulsa aquest sentiment és la virtut de la compassió infinita (*s. karuna*), i el paradigma d'aquesta és la figura del bodhisattva, l'ideal del practicant del mahayana. La seva importància és tal que, sovint, aquest mitjà és anomenat també *bodhisattvayana*, el "Mitjà del bodhisattva".

L'arhat Rahula. Retrat (Tibet, segle xv)

El bodhisattva Manjushri

El **bodhisattva**, "aquell que té l'esperit búddhic", és l'individu que ha arribat al llindar del nirvana però, impulsat per la seva compassió misericordiosa envers tots els éssers i guiat alhora per la saviesa perfecta, ajorna el compliment de la seva il·luminació definitiva com a buddha, per tal de seguir ajudant els altres a atènyer el mateix fi. En aquest sentit és un buddha virtual.

Segons el mahayana, l'element complementari de la compassió per a la realització espiritual és la "saviesa suprema" (s. *prajnya*) o perfecta, que és un dels punts culminants en la sendera del bodhisattva, sendera que consta de sis o deu "perfeccions" (s. *paramita*), segons l'anàlisi. La importància que s'atorga a l'aspecte gnoseològic en el desenvolupament de la natura búddhica és tal que el cos més representatiu de la literatura sapiencial del mahayana porta el nom de "Perfecció de la saviesa suprema" (s. *prajnyaparamita*), lloada com "la mare de tots els buddhes".

Compassió i coneixement són els dos principis cardinals per a dur a terme la realització integral de la natura búddhica (s. *bodhi*). Es tracta, respectivament, de l'aspecte pràctic –el mitjà operatiu (s. *upaya*)– i el teòric –el mitjà cognitiu (s. *prajnya*)–, les dues ales de la realització segons el mahayana.

El significat exacte que el mahayana dóna al principi de la compassió pot defugir la nostra comprensió. Un fet realment esdevingut fa uns anys al Tibet ens pot ajudar a entendre millor què és la compassió per a un buddhista. L'anècdota fa referència a un lama que s'havia retirat a un bosc amb un grup de deixebles per donar-los-hi determinats ensenyaments. Abans, però, aquests van anar a fer llenya, i aleshores van sorprendre un caçador que matava un cérvol. Fortament contrariats pel que acabaven de veure, van anar a referir el fet al seu mestre, insistint en la profunda compassió que sentien pel pobre animal. El lama els va reprendre amablement: "No heu entès el vertader sentit de la virtut de la compassió. Amb aquell tipus de mort, el cérvol ha pagat les conseqüències del karma negatiu que havia acumulat anteriorment. La retribució de tot acte s'esdevé inexorablement. El caçador, en canvi, cometent aquell acte condemnable [el buddhisme condemna tant el causar indirectament la mort com el llevar directament la vida a qualsevol ésser], ha generat una causa, l'efecte de la qual li produirà un patiment futur. Si volíeu expressar la vostra compassió, l'objecte d'aquesta havia de ser el malaurat caçador. Això em fa entendre que encara no esteu prou preparats per a rebre aquells ensenyaments..."

Resumit del text següent: E.G. Smith (2001). *Among Tibetan Texts: History & Literature of the Himalayan Plateau* (pàg. 27). Boston: Wisdom.

Però si el pilar de la pràctica és la compassió, la clau del coneixement sublimat rau en la presa de consciència de la natura absolutament vàcua de tot allò que constitueix el món aparent i fenomènic. És el concepte de **vacuïtat** (s. *shunyata*), el buit metafísic que és l'essència de la realitat absoluta. De la mateixa manera que el zero matemàtic designa l'absència de tota quantitat i alhora és la xifra bàsica a partir de la qual es formen tots els nombres fins a l'infinit, la vacuïtat és la natura real i definitiva de tot fenomen. Creure el contrari, afirma el mahayana, és caure en el parany il·lusori creat pels sentits, que fa pensar que el món fenomènic tingui una substància real.

Les deu "perfeccions"

Les deu "perfeccions" o "transcendències" són les següents: generositat, disciplina, tolerància, perseverança, introspecció meditativa, saviesa suprema, domini dels mitjans adequats per a la realització espiritual, fortalesa, aspiracions elevades i gnosi primordial (s. *jnyana*).

Aquesta perspectiva de la vacuïtat metafísica està exposada amb diferents matisos per les escoles de pensament del mahayana. Segons la Iogachara, atès que *tot* és vacu en última instància, el món, tal com l'experimentem, no és, al cap i a la fi, més que el resultat de la creació de la ment individual (s. *citta*), que, al seu torn, és una mena de reflex del procés cognitiu universal (s. *alayavijnyana*). Res no és real per a l'individu sinó en relació amb la consciència que en té a través dels seus propis sentits i coneixement. Però l'escola filosòfica Madhyamika –el seu nom indica que preconitza el camí mitjà entre l'assertió i la negació– va encara més enllà, en considerar que ni tan sols la consciència no té cap realitat. Per a Nagarjuna (segle II), el major exponent d'aquest corrent filosòfic, atès que tot fenomen és absolutament vacu, és, doncs, irreal. No hi ha res que tingui cap consistència substancial, en no haver-hi més que una relació d'interdependència entre totes les coses.

Una innovació important del mahayana, innovació que va fer fortuna sobretot al Tibet, és la tesi dels "Tres cossos" (s. *trikaya*) o natures divines simultànies de la buddhitat, que són les següents:

1) El "Cos del dharma" o "Cos de l'absolut" (s. *dharmakaya*): la natura essencial, eterna i universal que representa el principi transcendent de l'ésser. Els buddhes pertanyen a aquesta categoria.

2) El "Cos de beatitud" (s. *sambhogakaya*): la natura transcendental i gloriosa, que és com un reflex de l'anterior. Els bodhisattves pertanyen a aquesta categoria.

3) El "Cos d'emanació" o "Cos hipostàtic" (s. *nirmanakaya*): l'epifania històrica que un buddha assumeix, mitjançant el "Cos de beatitud", per a manifestar-se als éssers vivents.

La noció dels "Tres cossos" va donar peu a la creació d'una rica mitologia i un panteó diví radicalment allunyat del buddhisme original. Es va concebre, per exemple, una sèrie arquetípica de cinc buddhes suprems –els "Buddhes de la gnosi primordial" (coneguts erròniament com *Dhyani Buddhes*)– que emanen d'un buddha primordial (s. *adibuddha*), i de cada un dels quals emana igualment un bodhisattva arquetípic que –al seu torn– es pot manifestar, segons el buddhisme tibetà, en algun dels lames reencarnats.

3.5. Vajrayana

El vajrayana es troba present en l'actualitat al Tibet, el Bhutan, Mongòlia i, en un grau molt menor, a la Xina i el Japó.

Interdependència

Si apliquem el principi de la "interdependència" al color d'un objecte, per exemple, direm que tal característica existeix únicament en relació amb un dels nostres sentits (en aquest cas, el de la vista) i que, per tant, la seva entitat és relativa i no absoluta.

El *vajra*, literalment 'diamant' en sànscrit, és el símbol primordial del tantrisme budhista, on s'aplica per indicar el caràcter adamantí –pur, brillant, incontaminat, indestructible– de la suprema realització espiritual. Alhora és un ceptre ritual, correntment de dimensions manuals, que s'utilitza profusament en la litúrgia tântrica.

Vajra: el ceptre adamantí

Vajrayana significa, doncs, 'Mitjà del *vajra*' o 'Mitjà adamantí', i és el nom propi més comú de la tradició iniciàtica del buddhisme, denominada altrament mantrayana o 'Mitjà del mantra' i, més comunament, tantrisme o buddhisme tântric.

L'ús dels mantres és un dels eixos de la pràctica del tantrisme. El **mantra** és una expressió oral, consistent en un o més fonemes o síl·labes seminals el so dels quals conté l'essència de determinades vibracions còsmiques igualment latents en la natura humana, que es poden despertar mitjançant la incomptable repetició del mantra en qüestió. Atesa la seva funció en la via iniciàtica, la transmissió dels mantres –l'eventual significat dels quals és del tot intranscendent– es verifica exclusivament de mestre a deixeble.

El terme *tantrisme* és un neologisme encunyat al segle XIX pels pioners europeus en l'estudi de la tradició esotèrica de l'hinduisme. Atès que hi ha tant un esoterisme hindú com un esoterisme budhista (encara que són força diferents), la denominació va ser adoptada també pel vajrayana o mantrayana.

L'etimologia del mot *tantrisme* deriva de *tantra*, que és el nom genèric dels tractats o escriptures d'aquesta tradició, considerats revelacions d'origen búddhic. En sànscrit significa, literalment, 'ordit', 'trama', 'malla', 'xarxa', en el sentit d'enllaçament de totes les energies macro (l'univers) i micro (l'ésser individual) còsmiques. L'altre significat de *tantra*, a partir de l'etimologia tibetana (t. *gyu*), és el de 'continuïtat', sobretot en el sentit de continuïtat d'energia. De fet, la química i la física moderna han demostrat que tota forma d'energia està sotmesa a una transformació *contínua*, sense interrupció.

Les definicions següents de *tantra* i *tantrisme* ens ajudaran a comprendre millor els termes:

Un text tibetà del segle XII defineix així el tantra:

"Se'n diu *tantra* perquè no hi ha solució de continuïtat [en l'energia] mental de l'individu, la qual va des dels seus orígens fins a la seva il·luminació."

Extret del text *Generalitats sobre el tantra*, del lama Sönam Tsemo (1142-1182).

I en paraules d'un altre gran exegeta tibetà, Gampopa Daö Xönu (1079-1153):

El "ceptre adamantí"

El "ceptre adamantí" s'acompanya sovint, en la litúrgia tântrica, de la "campaneta adamantina", donant origen a tot un ventall de simbologia bipolar, en la qual el ceptre representa la compassió, la pràctica, la plenitud, el principi masculí, etc., i la campaneta, la saviesa, la teoria, la vacuïtat, el principi femení, etc.

[El tantrisme és] una doctrina que comprèn tot el coneixement, un sistema de meditació que comporta el poder de concentrar-se en qualsevol cosa i un art de vida que ens posa en condicions d'emprar totes les activitats humanes en la sendera de l'alliberament."

Adaptat de la citació en la referència següent: Anagarika Govinda (1965). "Principles of Buddhist Tantrism". *Bulletin of Tibetology* (núm. II.1, pàg. 9).

Com hem apuntat, hi ha dues formes principals de tantrisme, la hinduista i la buddhista, que presenten força punts en comú però també discrepen en importants qüestions conceptuals i de mètode.

El tantrisme buddhista és un sistema accentuadament empíric i sincrètic que s'assenta en els fonaments doctrinals del mahayana, els quals reelabora i fusiona amb la teoria i la praxi del complex sistema ioga, també d'origen indi, amb aportacions ulteriors d'altres sistemes religiosos.

Comparat amb els altres dos "mitjans" del buddhisme, el mitjà tântric proporciona la via més directa i ràpida per a assolir el nirvana, atès que els tantres asseveren, a diferència dels altres textos buddhistes, la possibilitat d'assolir la il·luminació en una sola vida: la present. Per tal d'accelerar el desenvolupament espiritual, fa ús d'una formidable varietat de tècniques psicossomàtiques, basades sempre en la plena utilització dels tres aspectes funcionals de la persona: el cos, la parla i la ment.

Si hi ha moltes pràctiques que incideixen directament en la utilització adequada de les energies del cos físic, n'hi ha també d'altres que se centren en les energies "subtils" de l'individu. L'ús dels mantrés forma part d'aquest grup. Pel que fa a les tècniques meditatives, algunes de les més elevades consisteixen a concentrar-se en una divinitat iniciàtica escollida durant la iniciació, o bé en un mandala, amb la finalitat d'identificar-se, després d'un llarg procés de pràctica –que sol durar anys– amb els conceptes implícits que representa.

El **mandala** –terme sànscrit que significa 'cercle' (el corresponent tibetà, *kyilkhor*, significa 'centre i circumferència')– és un diagrama d'intricades formes geomètriques, amb imatges de deïtats i altres símbols formals, que pot presentar centenars de variants. Cada mandala representa un aspecte determinat de les infinites facetes de la relació arquetípica que hi ha entre la psique humana i l'absolut.

Cal aclarir que en els nivells superiors del tantrisme, totes les **divinitats** o deïtats –tant si són d'aspecte plàcid o iracund, humanes o teriomòrfiques, masculines o femenines– que poblen la iconografia del buddhisme iniciàtic, estan lluny de ser contemplades des d'una perspectiva panteista. Ben al contrari, es consideren com denominacions arquetípiques i simbòliques de les infinites facetes de la realitat absoluta, alhora que representen també alguns aspectes de la complexa naturalesa psicològica de l'ésser humà.

loga

En el context del buddhisme, el mot *ioga* fa referència a un complex sistema d'ensenyaments i tècniques emprats en els nivells superiors del mitjà tântric.

Una de les imatges més característiques del tantra és la que representa la unió dialèctica dels principis bipolars en què el profà divideix el món fenomènic. Aquest tipus d'imatge iconogràfica consisteix normalment en la unió sexual (s. *maithuna*) de dues divinitats de sexe oposat. Aquesta **simbologia sexual** ha portat sovint a la interpretació errònia de l'espiritualitat tântrica, que ha estat acusada d'immoralitat. Per la seva pròpia natura, la doctrina tântrica està lliure de tota connotació moralista preestablerta; el que no implica que sigui immoral. En tot cas, com que no existeix una moral pròpia del tantrisme, podríem dir que és "amoral". El sexe té un paper important en el tantrisme, però no és certament el seu objectiu primordial. El tantrisme busca no solament el despertar de l'energia sexual, sinó el de totes les energies humanes.

S'afirma també que certes pràctiques tântriques poden conduir l'adepte molt avançat a aconseguir algunes facultats paranormals (s. *siddhi*). Tanmateix, cal subratllar que, segons els mateixos tractats del vajrayana, aquestes facultats són sempre del tot irrelevantes de cara a la realització búddhica, quan no acaben constituint, fins i tot, un impediment si se les busca intencionalment.

Per les seves propietats, els ensenyaments de natura estrictament tântrica són considerats de caràcter iniciàtic i esotèric; si més no, perquè en molts casos condueixen a fer, aparentment, el contrari d'allò que és predicat en les doctrines de nivell exotèric. Aquest component antinòmic del vajrayana en general i, especialment, dels seus nivells superiors, és un dels trets fonamentals del tantrisme. És per això que els autèntics ensenyaments tântrics són impartits amb gran circumspècció i a un nombre restringit de deixebles. Per la mateixa raó, els tantres estan escrits en un llenguatge convencional extremadament complex i obscur (se'n diu llenguatge crepuscular o velat), prenyat d'un simbolisme altament elaborat, el significat del qual es va desvetllant a mesura que s'avança a través dels diferents graus d'iniciació i es reben les instruccions esotèriques de rigor per part del guru.

El **guru**, o mestre tântric, és la figura central per a la transmissió, no sols dels coneixements "esotèrics", sinó també de certs impulsos d'energia que el tantrisme considera imprescindibles per a poder activar les forces latents en nosaltres.

Khyentse Txökyi Lotrö (1896-1959), un dels lames més carismàtics del buddhisme tibetà dels últims temps, descrivia així les qualificacions que ha de reunir un vertader guru (t. *lama*).

"[El guru ha de ser] un amic espiritual que hagi rebut els ensenyaments, hagi disciplinat la seva ment, procedeixi amb rectitud, tingui la mentalitat búddhica, vegi la natura real de les coses, posseeixi la força de l'amor, estigui en condicions de dissipar tot dubte [en els seus deixebles] i sigui poderós i venerable. Seguint un mestre [amb aquestes qualificacions], que cada paraula seva sigui com un manament."

Del text en tibetà següent: *L'obertura de les portes del Dharma*.

"Pare-mare"

La parella de deïtats representades en unió sexual rep, en tibetà, el nom de "pare-mare" (t. *yagyum*). La seva unió és, en última instància, un emblema de l'absolut, ja que indica la transcendència definitiva de tota forma de dualisme per mitjà de la fusió dels factors complementaris.

Facultats paranormals

L'adepte que desenvolupa aquesta mena de poders, com a resultat col·lateral i secundari de la seva avançada realització espiritual, és el *siddha*, figura que antigament era vista com un model tântric. La història del vajrayana reconeix un grup original de vuitanta-quatre "grans *siddhes*" (s. *mahasiddha*), que són els pares de la tradició tântrica buddhista.

Mitjançant les **iniciacions** (s. *abhisheka*) rituals progressives, que constitueixen un dels aspectes crucials de la tradició tântrica, el guru faculta al deixeble amb els impulsos d'energia i les claus teòriques que, juntament amb les explicacions pràctiques adients, transmeses "a cau d'orella", li permetran d'accedir a un nivell superior de coneixement i pràctica.

La literatura dels tantres representa un dels intents de sincretisme teoricopràctic més poderosos en l'àmbit de les religions. La classificació més esquemàtica que es pot fer d'aquests tractats és la que els divideix en tantres "inferiors" i "superiors", amb les relatives subdivisions de cada una d'aquestes categories, que van des d'un nivell bàsicament ritual fins a aquells accentuadament esotèrics, en què els tantres reben els noms de "paterns" (basats en el mètode), "materns" (en el coneixement superior) i "unitaris" (la seva fusió). En altres casos es parla de tantres "exterior" i "interior", que culminen en el "Ioga suprem" (s. *atiyoga*), estadi final altrament denominat la "Gran completesa" (t. *dzogchen*).

Les **tècniques i pràctiques** pròpies de cada un dels nombrosos nivells tântrics són molt diverses. Van des de la simple execució de rituals, més o menys complexos, a tècniques extremadament depurades que es fonamenten en conceptes exquisidament sapiencials. Tanmateix, el tipus més comú de pràctica tântrica és aquell que fa ús d'un procés meditatiu de gran complexitat, com són els "mètodes de realització" (s. *sadhana*). Aquests consisteixen a visualitzar determinades deïtats arquetípiques, contemplar els símbols implicats en aquestes i recitar-ne el mantra o mantres específics, tot això simultàniament, per tal d'harmonitzar les energies de l'adepte amb les d'un ordre superior d'existència.

La finalitat de tots aquests processos de tipus experimental que proposa el tantrisme és la realització de la plenitud de la vida, amb la transcendència de les limitacions inherents a la natura humana i l'alliberament espiritual que es vol realitzar aquí i ara.

4. El cànon buddhista

La paraula atribuïda al Buddha Shakyamuni, juntament amb altres ensenyaments fonamentals –disciplinaris i especulatius– que van ser posats per escrit després de la seva mort, estan recopilats en els anomenats "Tres cistells" (s. *tripitaka*, p. *tipitaka*), la vasta col·lecció dels textos canònics del buddhisme primigeni, el hinayana, difós a Sri Lanka i el sud-est asiàtic. D'altres canons es van formar al llarg de la història del buddhisme amb l'aportació de textos primordials del mahayana, textos que van ser escrits en sànscrit a l'Índia entre els segles I- VI; en xinès a la Xina, des d'on van arribar posteriorment a Corea i el Japó; i en tibetà al Tibet, des d'on van ser difosos a Mongòlia i a la Xina de la dinastia manxú (Qing).

4.1. El Tripitaka

A les albors de la seva història, la doctrina del Buddha va ser transmesa sols per via oral. Segons la tradició, ja en el primer concili buddhista, celebrat a Rajagriha l'any següent al traspàs de Shakyamuni, Ananda, que havia estat el deixeble més proper a ell, va ser l'encarregat de recitar els sermons del mestre, que, d'aquesta manera, van ser posats per escrit per primera vegada. Tanmateix, les diferents interpretacions de la "paraula del Buddha" (s. *buddhavachana*) que en feien alguns deixebles, aviat va donar lloc a la formació de diferents escoles, cadascuna de les quals va compilar el seu propi cànon, en el qual tenien acollida les seves pròpies apreciacions ètiques i exegetiques.

D'aquestes primeres col·leccions canòniques avui sols ens queda, completa, el *Tipitaka*, de la tradició del buddhisme Theravada de Sri Lanka, escrita en pali. Per aquesta raó també és coneguda com a "Cànon pali". Aquest cànon va començar a ser compilat al segle I aC, i atès que la Theravada és la sola tradició del buddhisme *hinayana* que encara és viva en l'actualitat, s'associa directament a tot el corrent *hinayana*, que s'estén per l'Índia, Sri Lanka i el sud-est asiàtic.

El nom *Tres cistells* fa referència al nombre de recipients portàtils en què eren recollits els textos (una trentena en total), que estaven escrits sobre fulles de palmera. Les tres divisions, amb les seves corresponents seccions, corresponen a les regles de l'orde monàstic (s. *vinaya-pitaka*), als sermons i paràboles del mateix Buddha (s. *sutra-pitaka*) i als tractats escolàstics (s. *abhidharma-pitaka*).

El Vinaya-pitaka

El "cistell" de la disciplina tracta, de manera extremadament detallada, de les regles que regeixen la conducta dels membres de la comunitat (s. *sangha*) de monjos i monges ordenats, basades en les normes que el Buddha va exposar

El sànscrit

El sànscrit no solament és la llengua clàssica de l'Índia, ans també la més antiga de totes les llengües vives de la família indoeuropea. Alhora, és la llengua sagrada per excel·lència tant de la tradició hindú com del buddhisme dels corrents mahayana i vajrayana.

El pali

El pali és una de les principals llengües vernacles (s. *prakrita*) de l'Índia antiga, derivada del sànscrit; es considera la llengua sagrada del buddhisme Theravada.

arran de les circumstàncies que s'anaven presentant en la vida comunitària. L'observança dels vots monàstics (s. *pratimoksha*) té com a objectiu primordial la renúncia a tots els actes que causen sofriment (s. *dukha*) o incrementen les emocions conflictives (s. *klesha*), i el seu nombre difereix quan es tracta de monjos (fins a 253) o monges (fins a 364).

El *Sutra-pitaka*

Els sutres són els ensenyaments que el Buddha Shakyamuni va donar personalment al llarg dels seus gairebé quaranta-cinc anys de prèdica. Els sutres representen, doncs, l'"enfilall" (significat etimològic de *sutra*) dels seus ensenyaments, que el Buddha solia donar en resposta a una pregunta o en una circumstància determinada. Transmesos de forma oral, aquests ensenyaments van ser posats per escrit posteriorment, i comencen sempre per la fórmula "així he sentit" (s. *evam maya shrutam*).

El mal

"Quan el neci fa el mal, oblidada que està encenent un foc en què ell mateix cremarà un dia", diu un dels aforismes del *Dhammapada*, una de les obres del *Sutra-pitaka* més conegudes de tota la literatura buddhista.

L'*Abhidharma-pitaka*

El "cistell" de l'*Abhidharma* està format per set seccions en les quals s'analitzen diferents aspectes de la filosofia del buddhisme (cosmologia, psicologia, metafísica, etc.). Es tracta, doncs, de textos de caràcter especulatiu que es van redactar amb posterioritat als dos "cistells" precedents, per tal de donar resposta a les qüestions que la paraula del Buddha suscitava entre els seguidors de les diferents escoles del buddhisme primigeni. Entre aquestes, dues escoles van desenvolupar especialment el "cistell" de l'*Abhidharma*: la Sarvastivada i la Theravada.

4.2. Els cànons xinès i tibetà

El contingut del cànon buddhista va evolucionar al llarg de la història, a mesura que el buddhisme donava lloc a noves tradicions doctrinals i s'estenia, a partir del segle III aC, per Sri Lanka, l'Àsia central i oriental i el Tibet. Al mateix temps, el buddhisme es va anar desenvolupant a l'Índia fins al segle XIII, generant –paral·lelament a les escoles primigènies que formaven el gran corrent que després seria anomenat *hinayana*– un altre gran corrent doctrinal, el *mahayana*, en el si del qual es va crear un nou corpus textual considerat també com a "paraula del Buddha". Aquests nous sutres van ser acompanyats per nombrosos tractats exegètics (s. *shastra*), que van ser escrits directament en sànscrit i, més tard, es van difondre a la Xina i al Tibet, on, a més a més, també van arribar els tardans textos propis del *vajrayana*: els tantra.

El cànon xinès (*Dazangjing*)

Des que, en el segle I, l'imperi xinès de la dinastia Han va entrar en contacte amb les regions centreesiàtiques convertides al buddhisme, es va iniciar un procés de traducció dels textos canònics del mahayana al xinès. Al segle IV, Dao'an en va fer una primera compilació, però no va ser fins al segle X que es va editar a Chang'an el primer cànon, que tenia 1.076 textos. Fins al segle XII, nous textos procedents de l'Índia –encara que alguns d'ells eren apòcrifs– van contribuir a augmentar el cànon xinès i es van fer també noves traduccions dels textos més antics. El cànon xinès va ser traduït integralment al coreà en el segle XIII, i ja l'any 1932 es va fer una edició completa del cànon xinès en japonès, el *Taisho*, compilat en cent volums que, a banda d'altres textos, inclouen uns 3.360 sutres.

Chang'an

Chang'an que correspon a l'actual ciutat de Xi'an, capital de la província de Shaanxi, va ser la capital de la Xina durant diverses dinasties, i una de les ciutats més importants de l'Àsia, fins a la caiguda de la dinastia Tang, l'any 907.

El cànon tibetà (*Kangyur*)

L'arribada tardana del buddhisme al Tibet –a mitjan segle VII i, sobretot, al segle VIII– va propiciar l'expansió del vajrayana, la darrera aportació doctrinal del buddhisme d'origen indi, i el corresponent cicle literari entorn dels seus textos sagrats, els tantres. Des del primer catàleg de les traduccions de les escriptures que formaven les col·leccions de la dinastia reial tibetana (compilat l'any 812 amb el nom de Denkarma) fins a la primera edició manuscrita completa d'un cànon, realitzada en el monestir de Narthang en el primer quart del segle XIV, el cànon en llengua tibetana va anar adquirint la seva estructura característica en dues grans compilacions: *Kangyur*, literalment "La traducció de la paraula (del Buddha)", que en uns 108 volums (nombre especialment sagrat pel buddhisme tibetà) aplega sutres del hinayana i el mahayana i àdhuc algun tantra del vajrayana; i *Tengyur*, "La traducció dels ensenyaments (complementaris)", que en aproximadament 225 volums reuneix tant comentaris a les escriptures del *Kangyur* com textos diversos sobre les arts i les ciències tradicionals. Seguint la tripartició del *Tripitaka*, "La traducció de la paraula" s'estructura en les tres parts convencionals a les quals s'afegeixen alguns tantres, que són les obres fonamentals del vajrayana. "La traducció dels ensenyaments" recull, en canvi, comentaris de les quatre parts anteriors i lloes, tractats de gramàtica, retòrica, astrologia, etc.

5. Xina

Les religions estrictament xineses –si es que, d'entrada, i com per al mateix buddhisme, convenim a considerar-les religions– són el taoisme i el confucianisme. El buddhisme, però, ha tingut una presència de més de dos mil·lennis a la Xina, i en molts moments de la història d'aquest país es va erigir en la primera creença religiosa del seu poble. La seva presència i influència han arribat a ser tan notables que de fet és part indissociable de la cultura, el pensament i la història de la Xina.

"The decline of Buddhism in China during the last few centuries should not obscure the fact that when the religion was enjoying prestige and popularity, it influenced Chinese culture in many ways and left lasting impressions on Chinese life. Neo-Confucianism was stimulated in its development by a number of Buddhist ideas. Certain features of Taoism, such as its canon and pantheon, were taken over from Buddhism. Words and phrases in the Chinese language owe their origin to terms introduced by Buddhism, while in astronomical, calendrical, and medical studies the Chinese benefited from information introduced by the Indian Buddhist monks. Finally, and most important of all, the religious life of the Chinese was affected profoundly by the doctrines and practices, pantheon and ceremonies brought in by the Indian religion."

K. Ch'en (1973). *Buddhism in China: A Historical Survey* (pàg. 3). Pinceton: Princeton University Press.

5.1. Els inicis

El buddhisme va arribar a la Xina en el segle I aC per mitjà de les regions de l'Àsia central, que eren el pont d'unió entre la gran civilització índia i la xinesa. La seva difusió inicial va ser molt lenta i estava en mans de monjos buddhistes indis i centreamericans, que a mitjan segle II van començar a traduir al xinès alguns textos religiosos, tasca que va prosseguir quasi per un mil·lenni.

Amb la caiguda de la dinastia Han, l'any 220, el buddhisme va començar a guanyar més seguidors i, per facilitar la transmissió de les noves idees doctrinals, es va elaborar un lèxic especialitzat que utilitzava una bona part de la terminologia pròpia del taoisme. Poc després van començar a aparèixer algunes obres buddhistes escrites ja directament en xinès i també es van fundar diversos monestirs.

En el període comprès entre els segles III i VI, el de les "Sis dinasties", en què la Xina va patir una gran inestabilitat política, amb guerres i divisions, la idea d'allunyar-se del món conflictiu i retirar-se a un monestir, com ja feien molts taoistes, es va anar fent un lloc entre els seguidors del buddhisme. Això va provocar la reacció dels confucians, que consideraven del tot inacceptable la idea d'abandonar la societat tradicional.

5.2. L'aparició de les escoles

Durant el fraccionament de l'imperi xinès en el període de les "Sis dinasties" el buddhisme va viure un gran desenvolupament. El nord de la Xina va ser ocupat per diverses poblacions bàrbares, i sota la dinastia dels Qin posteriors va destacar la figura del monjo centreesiàtic Kumarajiva (344-413), el traductor més important de textos buddhistes sànscrits en xinès, que va fundar a Chang'an (la capital) un institut de traducció que es va especialitzar en obres de l'escola Madhyamika. Al mateix temps, però, sota els Wei, l'any 445, el buddhisme va viure el primer moviment de repressió; i de nou, entre el 574 i el 578, va sofrir una segona persecució. Al sud, on l'elit xinesa s'havia refugiat als voltants de la ciutat de Nanjing, va destacar la figura del mestre Huiyuan (慧遠, 334-416), que seria considerat com a precursor de l'escola de la "Terra pura" i que va promoure la traducció d'importants sutres, com l'*Avatamsaka-sutra* o el *Mahaparanirvana-sutra*. Paral·lelament, Paramartha, monjo indi que havia viscut a Cambotja, va traduir els principals textos de l'escola índia logachara i va donar origen a l'escola Shelun (攝論宗).

A partir d'aleshores, i en èpoques successives, van començar a sorgir diferents escoles buddhistes, algunes de les quals simplement eren adaptacions d'escoles procedents de l'Índia, mentre altres eren d'origen pròpiament xinès, que resultarien força originals des del punt de vista de la teoria i la praxi. Entre aquestes cal destacar l'escola de la "Terra pura" (x. *jingtu* 淨土), centrada en el culte a Amituo (阿彌陀, s. *amitabha*), el Buddha (x. *fo* 佛) arquetípic de la "Llum incommensurable", l'emanació del qual és Guanyin (觀音, s. *avalokiteshvara*), el bodhisattva de la compassió universal.

Dinasties Ming i Qing

Dinasties Ming i Qing Durant les dinasties Ming (1368-1644) i Qing (1644-1912), la iconografia xinesa va representar Guanyin amb semblances femenines.

Si bé els inicis del culte a Amitufo a la Xina remunten al segle IV, no va ser fins al segle VII que el mestre Shandao (善導, 613-681) va estructurar i difondre aquest moviment. Una altra escola important va ser la de la "Plataforma celestial" (x. *tiantai* 天台宗), fundada al segle VI per Zhiyi (智顛, 538-597), que es basava en el "Sutra del lotus" (s. *saddharmapundarika-sutra*) i considerava el filòsof indi Nagarjuna, el fundador de l'escola Madhyamika, com el seu primer patriarca. A part de col·laborar amb el poder polític, aquesta escola va intentar elaborar un sincretisme de les diverses tendències del mahayana presents a la Xina.

5.3. L'època clàssica

Amb l'arribada de la dinastia Sui (581-618), la Xina es va reunificar i el buddhisme, que tenia una bona reputació pacificadora, va col·laborar en aquest procés. Tanmateix, va ser sota la dinastia Tang (618-907) que el buddhisme xinès, i també la civilització xinesa en el seu conjunt, va arribar al seu apogeu. És aleshores quan va sorgir l'escola més important i original del buddhisme xinès, la de la "Meditació" (x. *chan* 禪), que es pot considerar la culminació del pensament budhista d'aquell país. La fundació d'aquesta escola s'atribueix a la figura semillegendària de Bodhidharma (x. *putidamo* 菩提達摩, 470-543), si bé no va florir fins al segle VII, durant l'època del sisè Patriarca, Huineng (慧能, 638-713).

El corrent chan va produir dues grans orientacions, que reben el nom d'"Escola del sud" (x. *nanzong* 南宗) i "Escola del nord" (x. *beizong* 北宗). La primera es va crear al voltant de la figura de Huineng (638-713), deixeble i successor de Hongren (弘忍, 601-674), el cinquè patriarca del chan, i és la que ha donat bona part dels mestres de major relleu del chan. Aquesta escola proposava una interpretació molt innovadora –des del punt de vista de l'ortodòxia índia– del buddhisme practicat fins a aquell moment a la Xina, que estava influït per la tradició autòctona del taoisme i pel caràcter dels xinesos del nord. És així com va sorgir també l'"Escola del nord", creada per Shenxiu (605-706), un altre deixeble del cinquè Patriarca. A diferència de l'"Escola del sud", aquesta estava encara molt marcada per la personalitat del buddhisme indi. Mentre l'"Escola del nord" concedia una importància cabdal a l'estudi intel·lectual de les sagrades escriptures, especialment el "Sutra de la davallada a Sri Lanka" (s. *lankavatara-sutra*), i mantenia que la il·luminació búddhica només es pot aconseguir gradualment, l'"Escola del sud" subratllava la importància de la visió intuïtiva i directa de la natura de l'existència fenomènica per a atènyer l'experiència sobtada de la realitat absoluta.

El buddhisme tântric va arribar a la Xina per primer cop a mitjan segle VII, de la mà del monjo indi Punyodaya. No va ser, però, fins un segle més tard que Shubhakarasiṃha (637-735) va aconseguir el suport imperial per a aquesta nova tradició i va fundar l'escola Zhenyan (真言宗). Així, l'any 725 es va traduir al xinès el tantra *Mahāvairocana-sūtra* (es tracta d'un text tântric, encara que dugui el nom de *sūtra*) i progressivament es va anar introduint una bona part del corpus textual del vajrayana indi, amb figures com Vajrabodhi (671-741) i Amoghavajra (705-774). Aquest darrer va transmetre la tradició al monjo xinès Huiguo, mestre al seu torn de Kukai (空海, 774-835), l'introduïdor del "Mitjà adamantí" al Japó.

Bodhidharma

El monjo indi Bodhidharma és un dels grans patriarques del buddhisme xinès. L'any 526 va arribar a la Xina, on va fundar l'escola de meditació chan que es basava en la pràctica contemplativa com a mitjà principal per a descobrir la vera natura de l'ésser. Segons la llegenda, Bodhidharma va seure durant nou anys en profunda meditació, de cara a un mur del monestir de Shaolin (少林). Es diu també que, per evitar d'adormir-se durant la seva intensa pràctica, es va tallar les parpelles.

El creixement del poder social del buddhisme en aquest període va acabar provocant que l'any 845 es decretés un edicte –adreçat a totes les tendències religioses no estrictament xineses– pel qual es confiscaven la major part de les propietats dels seus nombrosos monestirs i temples. El buddhisme va tornar a florir a la Xina, però mai més no va tenir el mateix poder econòmic.

A partir del segle XI (dinastia Song, 960-1279), solament les escoles de la "Terra pura", centrada en l'aspecte devocional de la pràctica religiosa, i la chan, instal·lada en les classes erudites, recuperaren el seu esplendor. Alhora, l'any 983, l'emperador Taizu va ordenar la primera edició del cànon buddhista xinès. Dues altres edicions es van dur a terme en els segles XI i XII.

5.4. De la dominació mongol a la dinastia Qing

Ja en l'edat moderna, és el buddhisme d'escola tibetana el que es va difondre per una bona part de l'imperi xinès. De fet, va ser el domini mongol a la Xina –amb la dinastia Yuan– el que, en el segle XIII, va determinar la presència conspícua del buddhisme tibetà en sòl xinès. Un dels lames més eminents de l'època, P'akpa Lodrö Gialtsen (1235-1280), de l'orde Sakya, va ser nomenat preceptor religiós del poderós Khubilai Khan. Atès que pocs anys després aquest es va convertir en el fundador de la dinastia Yuan (1271-1368) de la Xina, el buddhisme tibetà va passar a ser, de la seva mà, la religió d'estat. Així, l'any 1410 es publicava a Pequín el cànon buddhista tibetà, *Kangyur*, que no sols era la primera edició xilogràfica d'aquesta voluminosa compilació sinó que era la primera obra tibetana en general a ser xilografiada.

Durant la dinastia Qing (1644-1912), d'origen manxú, el nombre de temples i monestirs buddhistes a la Xina va arribar al seu àpex. Un cens fet per ordre de l'emperador Kangxi (1662-1721) va donar la xifra de 79.622 temples; en canvi, el nombre de monjos i monges no arribava a 120.000. Una de les raons principals d'aquesta disminució de vocacions eren les restriccions que els Qing van imposar a la classe monacal per combatre la laxitud de costums en què havia caigut. Al mateix temps, per contrarestar aquesta tendència, els emperadors manxús van establir intensos lligams amb les jerarquies del buddhisme tibetà, que va ser rebut molt favorablement a la Xina pròpiament dita.

Poc abans de la conquesta de l'imperi xinès pels manxús, aquell que va esdevenir el primer emperador de la nova dinastia havia estat reconegut pels tibetans com a encarnació carismàtica de Manjushri, el bodhisattva de la saviesa suprema. I poc després d'aconseguir el tron de l'imperi, els Qing van estrènyer les relacions amb el Dalai Lama (el cinquè) de Lhasa, que va fer una visita oficial a Pequín. Es van construir, per decret, un bon nombre de monestirs d'escola tibetana per tota la Xina, i el suport de la casa imperial va resultar determinant també amb vista a l'establiment definitiu de l'orde tibetà Geluc –el mateix al qual pertanyen els Dalai Lames– a Mongòlia, on es va acabar convertint en església d'estat, sota la figura dels Jetsun Tampa Khutukhtu, l'homòleg local dels Dalai Lames. Els manxús van passar, d'aquesta manera, a convertir-

Lectura recomanada

Per a més informació, consulteu la referència següent:
K. Ch'en (1973). *Buddhism in China: A Historical Survey* (pàg. 452-453). Princeton: Princeton University Press.

se en els grans protectors del buddhisme del Tibet. Alhora, el vincle personal que s'havia anat establint entre alguns dels majors jerarques del buddhisme tibetà i alguns emperadors de la Xina –com Shunzhi, Kangxi, Yongzheng i Qianlong, de la dinastia manxú– va consolidar el lligam entre les dues parts. En aquest vincle, definit simplement com a mestre-deixeble o religiós-protector (t. *txöyön*), rau la clau de les ambigües relacions històriques, però d'origen religiós, entre xinesos i tibetans que, subjectes a interpretacions contraposades, van acabar conduint als esdeveniments de la segona meitat del segle XX.

5.5. El chan

El mot *chan* prové del terme *channa*, que és la transcripció fonètica xinesa del terme sànscrit *dhyana*, que vol dir 'meditació', 'concentració profunda', 'contemplació', etc.

Com ja dona a entendre el seu mateix nom, allò que millor caracteritza el chan és la seva base marcadament contemplativa, fonamentada en la pràctica estricta i sistemàtica de les tècniques de meditació. Tanmateix, per a comprendre el seu caràcter doctrinal cal fer algunes consideracions prèvies.

En analitzar la doctrina del mahayana des d'una perspectiva purament soteriològica, es distingeixen dos corrents, denominats *gradual* i *sobtat*, respectivament, en relació amb la manera d'assolir la il·luminació espiritual: de manera gradual, segons el mètode indi, o de manera sobtada, segons el xinès. Les diferències que hi ha entre el buddhisme d'empremta índia i el que més tard es va desenvolupar a la Xina són, en bona part, degudes a les diferències psicològiques que hi ha entre aquells dos grans pobles. En línies molt generals, es pot dir que mentre l'home indi és racional i analític, el xinès és intuïtiu i portat a l'abstracció. Ja en el segle V, un erudit xinès escrivia a aquest propòsit:

"The people of China have a facility for comprehending Truth intuitively or 'mirroring' it, but difficulty in acquiring learning. Therefore they close themselves to the idea of accumulating learning, but open themselves to that of one final ultimate. The Hindus, on the other hand, have a facility for acquiring learning, but difficulty in comprehending Truth intuitively. Therefore they close themselves to the idea of instantaneous comprehension, but open themselves to that of gradual enlightenment."

Citat a: E. Conze (1980). *A Short History of Buddhism* (pàg. 70). Londres: Unwin.

El buddhisme "sobtat" manté que l'emancipació de l'existència condicionada (allò que en el llenguatge planer podríem anomenar com la vida de qualsevol mortal) només és possible quan la ment –l'essència de la qual, cal recordar, és vacuïtat, segons el buddhisme– supera les limitacions del pensament discursiu. Segons el chan, només deixant completament de banda l'aproximació intel·lectual al coneixement real, per a considerar-la originadora de karma, és possible assolir el coneixement transcendent i fruit de l'experiència instantània (x. *wu* 悟) de l'estat d'il·luminació. Tal és el resultat culminant de la pràctica

Heshang Moheyan

Heshang 和尚 és el terme xinès per 'monjo buddhista' i *moheyan* 摩訶衍 vol dir mahayana.

meditativa reiterada i arrelada en una visió intuïtiva de la realitat. Aquests principis fonamentals del chan queden clarament reflectits en les paraules d'un mestre xinès, conegut simplement com Heshang Moheyang, que al final del segle VIII va exposar la doctrina chan al Tibet:

"La comissió d'accions virtuoses o pecaminoses condueix als estats de benaurança o de malaurança [respectivament]. Però d'aquesta manera és impossible emancipar-se del samsara, ja que hi ha impediments per a assolir l'estat de buddha. És com els núvols, que tant si són blancs com si són negres obscureixen el cel... Només aquell qui s'allibera de tot pensament, i no es lliura a l'activitat mental, s'emancipa per complet de l'existència fenomènica. L'absència de tot pensament [limitat per l'intel·lecte], de l'activitat discursiva, conceptual i analítica, equival a l'observació mental [directa], sense un objecte determinat. És així que s'assoleix sobtadament [la il·luminació]."

Traduït del tibetà, a partir de la següent edició crítica: J. Szerb (1990). *Buston's History of Buddhism in Tibet* (pàg. 37). Viena: österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Aquesta posició extremada és rebutjada pels adherents del sistema dit "gradual", d'origen indi, segons els quals l'absència de l'activitat mental regular implica la manca del coneixement superior (s. *prajnya*, x. *zhihui* 智慧), sense el qual és impossible de transcendir el coneixement mateix, com en canvi proclama el chan.

"Si manca el coneixement superior discriminant, quin iogui [en sentit retòric] és capaç de romandre [en un estat] lliure de tot pensament discursiu?"

Traduït del tibetà, a partir de la següent edició crítica: J. Szerb (1990). *Buston's History of Buddhism in Tibet* (pàg. 37). Viena: österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Així rebut el monjo indi Kamalashila, l'antagonista erístic de Heshang Moheyang.

Les bones accions, admet el chan, produeixen bon karma; però allò que cal és resoldre, de manera radical, tota forma de creació de karma, per tal de posar fi al cicle transmigratori: el samsara. Només obrant sense buscar el fruit dels propis actes, l'acció comesa espontàniament i desinteressada, l'acció-sense-acció, és possible emancipar-se de la cadena kàrmica. És per aquestes connotacions que en certes ocasions es parla del chan com d'una forma de quietisme absolutista, qualificació a la qual ha donat peu la interpretació literal d'afirmacions com la següent:

Acció-sense-acció

El concepte d'acció-sense-acció correspon exactament al "fer sense fer" (x. *wei wu wei* 爲無爲) del taoisme.

"[...L]e Brahmadeva Visheçacinti ayant demandé au Buddha en raison de quelles pratiques les Bodhisattva reçoivent la prophétie [per la qual un buddha pot assegurar a un *bodhisattva* que esdevindrà il·luminat], le Buddha dit: «C'est si les Bodhisattva ne pratiquent point qu'ils reçoivent la prophétie. Il me souvient», dit le Buddha, «d'avoir, par le passé, rencontré en nombre incalculable d'innombrables Buddha-Tathâgata, de les avoir servis sans manquement, et aussi d'avoir pratiqué les six perfections, ainsi que les pénibles pratiques et les ascèses; mais jamais les Buddha ne me conférèrent la prophétie. Et pourquoi? En raison justement de ce que je me livrais aux pratiques. Sachez par là que les Bodhisattva ne reçoivent la prophétie que s'ils transcendent toute pratique... Il me souvient d'avoir, par le passé, pratiqué d'innombrables pratiques pénibles, et les ascèses, et les six perfections; la pratique de toutes les pratiques ne vaut pas le mérite d'être sans activité (quelle qu'elle soit, fût-ce même dans le mesure) d'une seule pensée...» Et encore, on demanda à Mañjushrî [el bodhisattva arquetípic de la saviesa suprema] si c'est l'abstention de toute pratique qui est appelée la pratique correcte: «Oui», répondit-il. «Ne pratiquer aucun de tous les *dharma* conditionnés, voilà ce qui est appelé la pratique correcte.»"

P. Demiéville (1952). *Le concile de Lhasa* (pàg. 114-115). Paris: Imprimerie Nationale de France.

6. El Tibet

6.1. L'arribada del buddhisme al Tibet

Els textos tibetans atribueixen la introducció del buddhisme al rei Songtsen Gampo (617-649), el trentè de la dinastia de Yarlung, que va consolidar la unitat tribal que havia encarrilat el seu pare i va començar a eixamplar les fronteres de l'Estat. D'aquesta manera va començar el període auri de la història del Tibet, que el va dur a dominar bona part de l'Àsia central durant més de dos-cents anys. Aquest sobirà també va ser l'impulsor de la creació d'un sistema d'escriptura i d'una gramàtica que permetessin la traducció dels textos sagrats del buddhisme. Influït per dues de les seves consorts –Bhrikuti i Wencheng, princeses nepalesa i xinesa (de la dinastia Tang) respectivament– que professaven aquesta confessió, Songsten Gampo va adoptar personalment la nova fe. Durant el seu mandat es van erigir també els primers temples buddhistes al Tibet, i a Lhasa (Rasa en aquell moment), la nova capital del regne, un alcàsser sobre les ruïnes del qual es va edificar, un mil·lenni més tard, el Potala: la fortalesa palatina dels Dalai Lames.

Va ser el rei Tri Songdetsen (r. 755-797) –esposat també amb una princesa xinesa, Jincheng– qui va donar l'empenta definitiva a l'assentament del buddhisme en el país en decidir la construcció del primer monestir. Per dirigir-ne la fundació va convidar l'abat Shantarakshita, del gran monestir indi de Nalanda. El projecte va provocar, tanmateix, l'hostilitat dels adeptes de la religió autòctona tibetana: el Bon. Per a fer front a la situació, el mateix abat va aconsellar que es convidés un guru la fama del qual estava envoltada d'una aurèola de gran taumaturg: es tractava de Padmasambhava, natural de la regió d'Uddiyana de l'Àsia central. Padmasambhava va arribar al Tibet i amb ell ho van fer les doctrines i pràctiques del vajrayana. Amb el seu ajut es va dur a terme l'edificació del monestir, que va ser consagrat amb el nom de Samye l'any 779.

Els mestres buddhistes que havien arribat al Tibet fins aquell moment procedien de la Xina, Khotan (a l'Àsia central), l'Índia i el Nepal, i això comportava l'existència d'algunes discrepàncies pel que fa a la interpretació de la doctrina i a la seva pràctica. Els dos corrents doctrinals més importants eren, però, els que els tibetans van etiquetar com de tendència índia i xinesa, respectivament. El primer propugnava l'apropament gradual i progressiu a l'estat d'il·luminació espiritual, mentre que el segon sostenia la teoria antinòmica de la il·luminació espontània. Per tal de resoldre aquestes diatribes, Tri Songdetsen va nomenar un consistori perquè debatés aquestes i altres qüestions doctrinals. La con-

trovèrsia es va celebrar, aproximadament, entre el 792 i el 794 a Lhasa i a Samye, i ha passat a la història com "El concili del Tibet", que oficialment va guanyar el corrent indi.

La tasca de traducció sistemàtica de les escriptures sagrades del buddhisme va experimentar un gran impuls amb Tri Tsukdetsen (r. 815-838), més conegut com Relpatxen. El fervor buddhista d'aquest monarca va acabar provocant, tanmateix, la reacció del seu germà gran, que era seguidor del Bon i que va acabar amb la seva vida i el va supplantar. Pocs anys després (842), però, ell mateix també era assassinat, fet que va provocar la caiguda definitiva de la monarquia del Tibet.

El paper com a paladins del buddhisme tibetà d'aquests tres reis esmentats s'ha magnificat fins al punt que, amb el temps, se'ls ha honrat amb el títol de "Sobirans del Dharma" (s. *dharmaraja*, t. *txögyel*) i elevats a la dignitat de manifestacions dels bodhisattves Avalokiteshvara, Manjushri i Vajrapani, considerats també els protectors epònims del poble tibetà, xinès i mongol, respectivament.

Amb la caiguda de la monarquia i el cop que això representava per al desenvolupament del buddhisme en terra tibetana, concloïa la considerada primera fase de la seva difusió. Després d'un període intermedi (segles IX- XI) assenyalat per la fragmentació política del país, el buddhisme va viure un nou impuls de difusió pels voltants de l'any 1000, sobretot de la mà del lama Rinchen Sangpo. A partir d'aquest moment es començaren a formar la major part dels ordes monàstics i escoles del buddhisme tibetà.

6.2. El refluoriment

Els tibetans divideixen els ordes i escoles autòctons en dos grans grups, l'antic i el nou, en referència al període històric –anterior o posterior– a l'inici de la segona fase de difusió del buddhisme al país, que, com hem vist, va tenir lloc amb l'inici del segle XI. Nous grups es van formar al voltant dels lames més carismàtics disseminats pel país i d'aquesta manera es van anar formalitzant noves escoles religioses o ordes monàstics.

La més antiga de totes les escoles duu el nom de Nyingma, 'Antiga', atès que el seu origen històric i les seves arrels doctrinals es remunten al període monàrquic del Tibet. Els seguidors d'aquesta tradició de caire marcadament esotèric estan especialment vinculats a la figura del glorificat profeta Padmasambhava, conegut popularment com a Guru Rimpotxe, "El preuat mestre" (traducció literal). La seva figura, però, és reverenciada per tots els buddhistes tibetans, els quals el consideren com "el segon Buddha".

Un altre gran lama, conegut simplement com a "Marpa, el traductor" (1012-1096), és el pare espiritual de la congregació Kagyu, que té una dotzena de divisions. El deixeble més conegut de Marpa va ser Milarepa (1040-1123), el gran iogui i eremita l'hagiografia i els cants espirituals del qual l'han convertit

en el lama més cèlebre de tots els temps. De totes les divisions de la congregació Kagyu destaquen els ordes Karma Kagyu, el jerarca del qual és anomenat *Karmapa* (conegut amb el sobrenom de "Birret Negre"), i Drukpa Kagyu, que sobretot va fer fortuna al Bhutan, on constitueix l'església oficial.

Els Karmapes van ser els primers grans jerarques del buddhisme tibetà en visitar la cort de Pequín, convocats o invitats per diferents emperadors. El primer a fer-ho va ser el tercer Karmapa, Ranjung Dorje (sojorn 1332-1334 i 1338-1339), i després van seguir el quart (sojorn 1359-1363) i alguns altres. La relació entre aquests jerarques i els emperadors xinesos es va arribar a estrènyer tant que Zhengde (r. 1506-1521), l'onzè emperador de la dinastia Ming, es considerava la reencarnació del setè Karmapa i fins i tot va adoptar el nom tibetà de Rintxen Palden.

Tornant endarrere, l'any 1247, Köden Khan –net de Qingis Khan, el fundador de l'imperi mongol (ca. 1206)– va establir un acord amb els tibetans, en representació dels quals va intervenir la figura més carismàtica d'aquella època, el gran erudit Sakya Pandita, de l'escola Sakya, que havia crescut entorn d'una gran fortalesa que gairebé dos segles abans havia erigit un membre de l'estirp principesca dels Khon, en el Tibet central. Posteriorment, Txögyel Phakpa (1235-1280), un altre lama de la mateixa escola, es va convertir en el preceptor religiós de l'emperador mongol Khubilai Khan, el fundador de la dinastia Yuan de la Xina.

Una particularitat del buddhisme tântric de tradició tibetana és la incorporació de diversos elements originaris del Bon, la religió autòctona del Tibet, adaptats però als principis fonamentals del Dharma buddhista. És per aquesta raó que el buddhisme tibetà presenta força connotacions de matriu vagament xamànica i caràcter ritual que no es troben en altres formes de buddhisme. De totes maneres, si el buddhisme va adoptar alguns aspectes del Bon, van ser molt més nombrosos els que aquest darrer va incorporar del buddhisme, amb la qual cosa ambdues tradicions religioses presenten avui dia moltes semblances.

6.3. Els Dalai Lames

L'escola que acabaria dominant el panorama polític tibetà fins a l'any 1959 va emergir al principi del segle XV. Es tracta de l'orde Geluc, fundada pel gran escolàstic i reformador religiós Tsongkhapa (1357-1419).

L'origen d'aquest orde s'enllaça amb l'antic orde Kadam, que s'havia format a mitjan segle XI, quan va arribar al Tibet el mestre indi conegut com Atisha (982-1054). A partir d'aquest vell orde conventual, Tsongkhapa va establir la que seria la darrera de les grans escoles del buddhisme tibetà. Els membres

de l'orde Geluc emfatitzaven l'aplicació estricta de les regles de la disciplina monàstica (s. *vinaya*) i l'estudi dialèctic de les sagrades escriptures del cànon budhista tibetà.

En la segona meitat del segle XVI, els mongols continuaven exercint un cert control sobre el Tibet, tot i que eren els mateixos tibetans els qui administraven el país. Tal com havien fet els seus avantpassats, Altan Khan, el nou gran cabdill mongol, va voler conèixer personalment un dels lames més prestigiosos de l'època. Es tractava de Sönam Gyatso (1543-1588), abat del gran convent de Drepung, pròxim a Lhasa. La trobada entre les dues personalitats es va produir l'any 1578 i en el decurs d'aquesta el Khan mongol va atorgar al religiós tibetà el títol honorífic de "Dalai Lama", que en mongol vol dir "Mestre (de saber) oceànic". El títol va ser estès pòstumament als dos predecessors a la dignitat abacial de Drepung, que d'aquesta manera van passar a ser els dos primers Dalai Lames, mentre Sönam Gyatso passava a ser, per tant, el tercer membre d'aquell nou llinatge espiritual. En morir aquest Dalai Lama, la seva reencarnació carismàtica va ser identificada pels eclesiàstics de l'orde en la persona d'un descendent d'Altan Khan, que així es va convertir en el quart Dalai Lama. Segellant el seu vincle amb els mongols, l'orde Geluc es va assegurar un paper privilegiat en la història del Tibet fins a la caiguda de la dinastia mongol a la Xina.

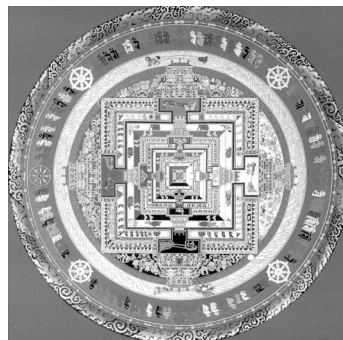
El cinquè Dalai Lama, Nawang Lozang Gyatso (1617-1682), va afirmar la supremacia del poder temporal exercit per l'orde Geluc i va reunificar el Tibet central sota la seva autoritat. L'any 1645 el Dalai Lama va decretar la construcció d'una imponent fortalesa palatina en el mateix lloc on, en el llunyà segle VII, el rei Songtsen Gampo havia erigit el seu alcàsser. Amb aquest acte simbòlic, el màxim jerarca del buddhisme tibetà es vinculava al bodhisattva de la compassió universal, Avalokiteshvara (t. *txenrezic*), la divinitat més venerada del Tibet, que la història tibetana havia consagrat ja en la persona del primer rei budhista del país.

El mantra

El mantra d'Avalokiteshvara en escriptura tibetana és *Om mani padme hum*.

Mandala del "Cicle del temps"

L'orde Geluc i la dinastia manxú van assolir el poder del Tibet i la Xina, respectivament, gairebé a la mateixa època. Va ser aleshores quan les relacions entre els dos països es van desenvolupar majorment, sobretot mitjançant els contactes diplomàtics i religiosos entre els jerarques tibetans i la cort manxú.

Seguint els passos que havien donat els caps de l'orde Kagyu tres segles abans, el cinquè Dalai Lama va viatjar a Pequín l'any 1652, on l'havia invitat el primer emperador de la dinastia Qing, Shunzhi (r. 1644-1662).

6.4. La institució dels lames reencarnats

El lama (s. *guru*), el mestre espiritual de la sendera tântrica, és la figura més representativa del buddhisme tibetà, en tant que personatge clau per a la transmissió iniciàtica dels ensenyaments. En aquest sentit, els lames no estan lligats als vots del monaquisme, encara que entre ells també n'hi ha que són monjos regulars. La condició de lama depèn exclusivament del desenvolupament espiritual i el carisma del mestre tântric en qüestió i no implica haver d'ocupar una dignitat jeràrquica o eclesiàstica, ni tan sols tenir una gran erudició. El que sí ha de tenir indefectiblement un lama és la capacitat d'impartir ensenyaments, sobretot tântrics, basant-se en la seva pròpia experiència espiritual. Responent a aquestes condicions, entre els lames –homes o dones indistintament– es poden trobar tant laics (amb o sense família) com monjos, erudits o analfabets, ermitans o ioguis itinerants, etc.

La figura carismàtica del "lama reencarnat", *trulku* en tibetà (literalment 'cos d'emanació'; s. *nirmanakaya*), té les seves arrels en la teoria dels "Tres cossos" del mahayana, en la qual un trulku es contempla com la manifestació terrenal d'un bodhisattva. A tot trulku se li pressuposa la capacitat de decidir, quan mor, les circumstàncies específiques de la seva propera reencarnació (en aquest cas sí que podem parlar de *reencarnació*), per tal de continuar el seu ministeri com a guia espiritual. En tot cas, un trulku és la personificació carismàtica del seu predecessor en un determinat llinatge de mestres i deixebles.

L'origen històric de la institució dels lames reencarnats es remunta al segle XIII, quan el segon dels Karmapes –Karma Pakxi (1203-1283)– va anunciar la seva futura reencarnació en el tron de la jerarquia de l'orde Karma Kagyu.

6.5. El Llibre dels morts tibetà

Una vegada, una jove mare va anar a veure el Buddha i, desesperada, li va implorar que ressuscités el seu únic fill, que acabava de morir. Buddha li va fer comprendre que això no era possible, però davant la insistència inconsolable d'aquella dona, li va prometre que l'ajudaria a condició que li portés un gra de mostassa de la llar d'una família que mai no hagués patit el dolor de la mort. La dona es va posar a buscar amb afany aquell gra de mostassa, trucant porta darrere porta, però no va trigar a adonar-se que la seva recerca era impossible, atès que la mort és un fet absolutament universal.

La literatura buddhista abunda en passatges que recalquen la precarietat de la vida humana i la possibilitat de ser colpits per la mort en qualsevol moment, per la qual cosa és summament important aprofitar totes les possibilitats a l'abast per assolir el nirvana com més aviat millor. Ha estat, tanmateix, el buddhisme tibetà el que ha aprofundit més els coneixements relatius a la mort, entesa sobretot com a estat transitori –entre dues vides o existències– que constitueix un punt d'inflexió important amb vista a la realització de l'estat búddhic. Aquest és l'objectiu del *Llibre dels morts tibetà*, una de les contribucions més interessants del buddhisme tibetà a la literatura religiosa universal.

L'obra es remunta al segle XIV i porta el títol original de *Parto thödrol*, que literalment significa 'Alliberament per audició durant l'estat transitori'. El text és usat tradicionalment com a guia per al més enllà. En la pràctica és un oficiant qui el llegeix, adreçant-se al difunt, per a recordar-li els principis de la doctrina buddhista i, sobretot, per a orientar-lo en el seu angoixós decurs mortal. De fet, es diu que si no s'està ben familiaritzat amb aquests principis doctrinals, de res no serveix intentar aplicar-los en aquell trànsit.

Molt resumidament, el text descriu el traspasament d'una persona en tres fases o estadis transitoris i consecutius: el procés del decés, l'estat de la mort pròpiament dita (que el *Llibre* estructura en quaranta-nou passos, simbòlicament denominats *dies*) i el procés del renaixement. Cada un d'aquests correspon a un nivell diferent de consciència subtil que va desenvolupant el difunt. Explicat d'una altra manera, direm que, quan el cos i la ment se separen amb la mort, el principi conscient del difunt experimenta un llampec de lucidesa, anàleg a un flaix de llum clara. A partir d'aquell instant, el difunt passa a un estat d'existència intermèdia entre la vida que acaba de deixar i la nova forma de vida que assumirà en renèixer, si no és que aconsegueix adonar-se diàfanament de la condició en què es troba i, d'aquesta manera, posa fi a la concatenació causa-efecte i assoleix l'alliberament espiritual definitiu. Però el *Llibre dels mort tibetà* diu que són molt pocs els qui tenen aquesta capacitat. Tots els altres passen a la fase següent –i més llarga– de l'estat del més enllà, en el curs de la qual diverses visions d'índole iconogràfica es manifesten en una seqüència que correspon a les múltiples facetes psicològiques de la natura humana.

El *Llibre dels morts tibetà*

El títol occidental de l'obra li va ser donat per analogia amb el *Llibre dels morts egipci*, que ja era conegut anteriorment. La primera traducció en una llengua europea d'aquesta obra tibetana va aparèixer l'any 1927, en anglès.

Lectura recomanada

Per a una traducció d'aquesta obra, vegeu la referència següent:

El libro de los muertos tibetano: La liberación por audición durante el estado intermedio (1999, 2a. ed.), editat i traduït del tibetà per Ramon N. Prats. Madrid: Siruela.

7. Corea

7.1. Evolució històrica

Des d'un punt de vista doctrinal, el buddhisme coreà difereix molt poc del chan de la tradició xinesa. En qualsevol cas, atès que ha atret l'atenció dels especialistes occidentals des de fa relativament poc, en comparació amb el buddhisme xinès, tibetà i japonès, la investigació de les seves fonts originals es troba encara en els seus inicis.

Per la seva contigüitat geogràfica amb la Xina, els inicis de la història i el desenvolupament cultural de Corea van estar molt influïts per la civilització xinesa, ja que a l'antiguitat la seva cultura destacava molt per damunt de les dels seus països veïns.

El buddhisme va arribar a Corea des de la Xina, juntament amb d'altres corrents del pensament filosòfic xinès (especialment el confucianisme), la seva ciència mèdica, l'escriptura ideogràfica i d'altres arts. Posteriorment, Corea va ser el país que va servir de pont per a la transmissió del buddhisme al Japó.

L'**arribada** del buddhisme a Corea es remunta al segle IV, període en el qual la península coreana estava dividida en els tres regnes de Koguryo (que va donar origen al nom de Corea), Paekche i Silla. Com en la majoria de regions asiàtiques, la difusió del buddhisme va estar lligada al patronat de les corts reials, que veïen en aquesta religió un garant per al prestigi del seu poder i un recurs per a la protecció dels seus dominis davant de tot tipus d'amenaques.

L'any 372 el monjo xinès Zhundao va ser rebut al regne de Koguryo, iniciant la introducció del buddhisme de tradició mahayana, que més tard acolliria elements del xamanisme autòcton. A continuació es van iniciar els contactes entre els diferents regnes coreans i les regions d'Àsia en què en aquell moment es desenvolupava el buddhisme; és a dir, l'Índia, l'Àsia central i la Xina. D'aquesta manera, el regne de Koguryo va mantenir contactes amb el buddhisme xinès, mentre que el regne de Paekche va rebre la influència del buddhisme centre-asiàtic i indi (segle V). El buddhisme va penetrar en el regne de Silla des del de Koguryo, donant inici a una tradició devocional dirigida principalment als buddhes arquetípics Amitabha, Maitreya i l'anomenat "Mestre de la medicina" (s. *baishajyaguru*).

La unificació de la península coreana sota el gran regne de Silla (668-935) va afavorir encara més el floriment del buddhisme. Així, en aquest període es van formar les "Cinc escoles dels sutres" (Kyo), d'entre les quals destacava la del mestre Wonhyo (617-686); l'escola tântrica Mutsong; i les "Escoles chan de les nou muntanyes" (c. *kusan son mun*). Van quedar fixades, d'aquesta manera, les dues tendències principals del buddhisme coreà: l'escolàstica i gradualista –segons la tradició índia– de les escoles Kyo i la meditativa i "sobtada" –segons la tradició xinesa– de les escoles Son.

El segle VII representa el període de més desenvolupament del buddhisme coreà, que en la segona meitat del segle es veurà elevat al rang de religió d'Estat.

El segle XI, el mestre Uich'on (1055-1101) va compilar el cànon buddhista coreà, una col·lecció de més de mil obres traduïdes del xinès i japonès, amb l'afegit d'originals en coreà, que acabaria essent la compilació de textos canònics xinesos en traducció més gran. Uich'on es troba també en l'origen del procés d'unificació de les tradicions Kyo i Son, que no es va completar fins al segle XII, i en el procés del culte a l'*Avatamsaka-sutra* (una de les obres cabdals del mahayana, en el qual es tracta de la sendera dels bodhisattves i la visió metafísica de la realitat), que caracteritzen el buddhisme coreà modern. En la segona meitat del segle XII es va imprimir xilogràficament el *Tripitaka* (c. *tae-jang gyong*), el cànon buddhista.

El segle XII va estar marcat per la invasió mongol, que va comportar l'arribada del buddhisme tibetà, al qual els mongols s'havien convertit majoritàriament. Al final del segle XIV, amb la pèrdua de poder de la dinastia Koryo (918-1392), va arribar a la seva fi l'esplendor de la civilització buddhista coreana (segles VI- XIV), en la qual s'havien desenvolupat grans monestirs que eren, al seu torn, centres religiosos, culturals, polítics i financers. Efectivament, al llarg del període d'esplendor del buddhisme coreà, aquest va estar estretament lligat al poder reial.

A partir d'aquell moment, sota el poder de la dinastia Choson (1392-1910), el buddhisme va iniciar un **període de retrocés** –que resultaria pràcticament irreversible– davant la difusió del neoconfucianisme i la persecució que va sofrir per part dels estaments estatals. Durant la primera meitat del segle XX, amb l'ocupació japonesa (1910-1945), el buddhisme va rebre de nou el suport oficial, fet que el va dur a un renaixement que donà lloc a l'aparició de noves escoles, com la Won.

Avui, el buddhisme coreà rep un cert suport oficial i al país hi ha diverses organitzacions caritatives buddhistes i una universitat buddhista (Tongguk).

Refectori del temple del "Gran pi"

7.2. L'escola Son

La introducció de l'escola Son (x. *chan* 禪) es va produir al segle VIII, sota el gran regne de Silla (segles VII- X), quan es van formar les "Escoles chan de les nou muntanyes", originades per deixebles directes de mestres xinesos. Però no va ser fins a l'aparició del gran mestre Chinul (1158-1210) que el Son no va adquirir el caràcter propi d'escola de buddhisme coreà.

Chinul va iniciar la unificació de la pràctica meditativa segons les tècniques del chan (recordem que significa 'meditació') amb l'estudi dels textos canònics, els sutres (c. *kyo*), propi de les "Cinc escoles dels sutres". En efecte, el pensament de Chinul es va caracteritzar per l'harmonització de la progressió gradual en la sendera buddhista, pròpia del "Mitjà gran", i la visió de la il·luminació sobtada que definia al chan xinès. Chinul va rebre del rei de Koguryo el títol pòstum de "Mestre nacional", atès que va ser l'impulsor del refluoriment del Son, a més d'introduir la pràctica del koan i la de la meditació en les paraules (c. *kanhwa*).

Durant el període de la dinastia pro confuciana dels Yi (1392-1910), les escoles buddhistes van viure en la marginalitat. Des del segle XV, el Son es va integrar amb l'escola Hwaom (x. *huayan* 華嚴宗), la més estesa de les "Cinc escoles dels sutres", en la qual l'*Avatamsaka-sutra* té una posició principal, i va passar a ser conegut amb el nom d'escola Chogye, traducció del xinès Caoqi, el nom del monestir del cèlebre sisè Patriarca del chan xinès, Huineng.

En aquest procés constant de sincretisme religiós, el Son va anar absorbint les altres tradicions; d'aquesta manera, va integrar també elements del buddhisme de la "Terra pura" –com la recitació del nom del bodhisattva Amitabha– o del mitjà tântric –com la recitació de *dharanis* (fórmules de protecció).

La modernització del país i l'ocupació japonesa van debilitar el buddhisme coreà. L'any 1926 es va produir un moviment de secularització de la institució monàstica. Posteriorment, l'any 1962, el Son es va escindir en dues escoles: la Chogye Jong –la tradició original– i la Taego Jong –la tradició reformista, en la qual els mestres es poden casar.

7.3. L'escola Won

L'"Escola del cercle" s'emmarca en el fenomen contemporani –que afecta totes les grans religions actuals– d'aparició de noves tradicions en què es busca una essencialització de la doctrina i la pràctica tradicional, el diàleg amb altres religions i el sincretisme entre diferents escoles, i també la interacció amb la modernitat laica occidental. En el cas del buddhisme es parla d'escoles neo-buddhistes, i la Won ('cercle' en coreà) n'és un clar exponent.

Fundada per Sotaesan Taedjongsa (1891-1943) a partir de la seva pròpia experiència del despertar espiritual, l'escola Won es fonamenta en el principi del "cercle de l'esperit original de tots els éssers" (c. *il won sang*), és a dir, la perfecció de la natura última de la realitat. L'escola preconitza la unitat original entre totes les doctrines i éssers humans, per tal de promoure la cooperació universal entre els individus i el seu desenvolupament espiritual. Així, el Won ha promogut, des dels seus orígens, iniciatives de tipus social, caritatiu i educatiu, que amb el temps han anat adquirint difusió internacional.

8. Japó

8.1. Els inicis

Segons els *Annals del Japó* (j. *nihonshoki*, 日本書紀), el 552 el sobirà Seimei del regne coreà de Paekche, davant l'amenaça de ser envaït pels regnes veïns de Silla i Koguryo, va enviar a la cort japonesa una ambaixada amb una estàtua d'or del Buddha Shakyamuni, sutres i altres objectes rituals, per tal d'obtenir auxili. Aquest fet representa el primer vestigi històric de l'arribada del buddhisme a l'arxipèlag nipó, encara que possiblement ja se'n van començar a tenir notícies al principi del segle VI. De fet, en un altre text històric, el *Fusoryakki* (扶桑略記), es menciona l'arribada d'un monjo budhista xinès a terres japoneses el 522.

En una època en què el Japó s'obria als sistemes de pensament i les ciències xineses, com el confucianisme, el taoisme, l'astrologia o l'escriptura ideogràfica, el buddhisme va representar per a la cort un sistema religiós de prestigi i un garant per a la protecció del país davant les amenaces externes, gràcies als seus ritus propiciatoris. L'arribada del buddhisme al Japó es va produir, d'aquesta manera, en un moment de profunda transformació de la societat japonesa. Alguns clans de l'aristocràcia –com el Soga– van mostrar una **voluntat reformista** i eren favorables a l'adopció de la nova religió. D'altres, en canvi, com el Mononobe, es van mostrar hostils davant la constatació de la transformació irreversible de la societat tradicional que els canvis comportaven, alhora que eren temorosos de contrariar les divinitats de la religió nacional: el shintoisme (神道).

Les lluites entre els clans favorables a la tradició local i els clans pro budhistes van desembocar en la batalla de Shigisan (587), de la qual en va sortir guanyador el clan reformista dels Soga. Així es va iniciar l'era d'Asuka (593-710), que pren el nom de la capital del regne. L'emperador Yomei –el primer a declarar-se budhista– va reconèixer la nova religió i el buddhisme va començar d'aquesta manera a difondre's per l'arxipèlag nipó. El seu successor, el príncep Shotoku Taishi (574-622), que va tenir dos instructors budhistes procedents de Corea, va impulsar la tendència reformista i el buddhisme va passar a ser religió d'Estat. De retruc, el sobirà passava a ser, segons la doctrina budhista que seguia la tradició índia dels Chakravartin (j. *tenrin seiō* 轉輪聖王), "sobirà universal", l'equivalent seglar d'un buddha.

En aquest sentit, Shotoku Taishi, a qui s'atribueix la composició dels comentaris de tres sutres que bé podrien ser les primeres obres del buddhisme japonès, va elaborar una constitució que tenia elements d'inspiració budhista, encara que també confucià. Alhora, va impulsar la construcció de temples budhis-

tes, com el Shintenko (587), en commemoració de la victòria sobre el clan Mononobe; el Hoko (588), en el qual es venerava al Buddha Shakyamuni; o el Horyu (607), en què es venerava al "Buddha de la medicina" (j. *yakushi nyorai* 薬師如来). El buddhisme va viure un període de gran expansió; es té constància que l'any 624 hi havia 46 temples, amb 816 monjos i 569 monges.

El buddhisme era vist per la cort imperial com un garant de la prosperitat del país i un signe de modernitat, seguint el model sociopolític xinès. Quant a la seva pràctica per part de la població, aquesta se centrava sobretot en la súplica de beneficis materials i salut física, per aconseguir els quals es considerava fonamental la purificació de les males accions comeses.

8.2. L'aparició de les escoles

En el període de Nara (710-794), la capital de l'imperi va ser traslladada a aquesta ciutat de nova planta, que es va erigir seguint el model de Chang'an, la capital xinesa, dins d'aquella tendència d'obertura cap al continent que, al mateix temps, va propiciar l'arribada d'un flux de monjos xinesos i coreans. Tot i que ja s'havia iniciat durant el període anterior, a l'era de Nara es va completar la introducció de les anomenades "Sis escoles de l'era de Nara", d'origen xinès, en què es combinaven ensenyaments del hinayana (vinaya, *Avatamsaka-sutra*, etc.) i el mahayana (Madhyamika, Iogachara, etc.).

L'any 710 va entrar en vigor un codi de lleis (j. *ritsu ryō* 律令) i, paral·lelament, es va constituir un altre codi per a la comunitat monàstica buddhista (j. *sōni ryō*), probablement per a prevenir possibles excessos d'aquesta nova classe influent l'expansió de la qual es volia controlar. Per aquesta raó, anys després, alguns alts mandataris buddhistes –com Gembo (m. 746) i Dōkyō (m. 772)– van arribar a ser condemnats a l'exili. Tot i això, l'emperador Shōmu (r. 724-749) va adoptar el buddhisme com a base per al seu govern i va promulgar diversos edictes que establien que a cada província s'havia d'erigir i venerar una estàtua del Buddha, i també un temple dedicat als "Quatre reis divins" (j. *shitenno* 四天王) protectors del país en què es veneraria el Buddha arquetípic Vairochana. El primer d'ells va ser el Todai Ji (東大寺), en el qual, per tal de protegir tot el regne, es va erigir una estàtua gegant del Buddha Vairochana. Aquesta va ser consagrada pel monjo indi Bodhisena (704-760), que l'any 733 va arribar al Japó des de l'Índia i a través de la Xina meridional.

El procés de conversió del Japó al buddhisme va comportar la incorporació d'elements religiosos autòctons, com el culte shintoista als *kami* (神), les divinitats de la natura. De la mateixa manera va anar succeint en les diferents cultures asiàtiques en les quals el buddhisme s'anava difonent. En efecte, la gran civilització buddhista panasiàtica es va tenyir dels múltiples colors de les cultures locals amb què es va trobar.

El segle VIII van aparèixer les primeres mostres de "fusió entre el shintoisme i el buddhisme" (j. *shimbutsu shugo* 神仏習合). Entre aquestes cal fer esment de la designació del déu shintoista Hachiman com a protector del temple budhista de Todai, a Nara, en ser considerat un vertader bodhisattva; o la llegenda segons la qual aquesta mateixa divinitat havia revelat que Amaterasu (天照大神), la divinitat primordial del shintoisme, era una manifestació del Buddha històric. Aquest fenomen sincrètic, que va permetre la convivència d'ambdues religions, es va desenvolupar sobretot al segle IX. Va ser aleshores que es va formar, per exemple, l'escola tântrica Shingon (真言宗), que és la major expressió del sincretisme entre shintoisme i buddhisme, i continua essent present en la societat japonesa contemporània.

La tradició tântrica va ser introduïda al Japó pel monjo Kukai (774-835), al seu retorn d'un viatge a la Xina (804-806) on va rebre la transmissió de Hui-guo (慧果, 746-805), el setè Patriarca de l'escola Zhenyan, l'escola tântrica del buddhisme xinès. Kukai va establir el monestir de Kongobu (832), al mont Koya, i així es va iniciar la difusió dels ensenyaments tântrics al Japó, entorn als tantres *Mahavairochana-sutra* i *Vajrashekhara-sutra*.

A l'era de Heian (l'"Era de la pau", 794-1185), l'emperador Kammu va traslladar la cort a Heian Kyo –l'actual Kyoto– per a allunyar-se del domini de la comunitat budhista de Nara. Aquest fet va produir un moviment de renovació budhista. Les ambaixades oficials que l'emperador enviava a la cort xinesa dels Tang viatjaven acompanyades de monjos budhistes, que romanien a la Xina alguns anys per estudiar; a la seva tornada al Japó portaven amb ells nous textos traduïts en xinès o àdhuc escrits directament en sànscrit. Aquest coneixement directe de les fonts del buddhisme per part de mestres japonesos va permetre que les antigues escoles locals, d'origen xinès, donessin pas a l'aparició de noves escoles fundades per mestres autòctons. Així van sorgir la Tendai (天台宗), impulsada per Saicho (767-822), i la Shingon, fundada per Kukai. Van ser les escoles principals que es van formar en aquest període, juntament amb la del buddhisme de la "Terra pura" (j. *jodo* 淨土宗; s. *sukhavati*), que es basa en el culte a Amida (阿弥陀; s. *amitabha*), el Buddha de la "Llum incommensurable".

Aquesta important renovació va significar també la introducció del vajrayana –la tradició esotèrica del buddhisme– al Japó. El seu major exponent va ser (i ho continua essent, bé que dividida en 18 branques) l'escola Shingon, encara que va ser present també en la tradició Mikkyo, de l'escola Tendai de Saicho. És d'aquesta manera que, paral·lelament a la institució monàstica, es va formar el Shugendo (修驗道), la tradició d'ascetes taumaturgs (j. *yamabushi* 山伏), basada a la vegada en l'ascetisme shintoista i el buddhisme esotèric.

8.3. L'època clàssica

Després dels conflictes interns que van portar a la fi l'era de Heian, el període de Kamakura (1185-1333) es va caracteritzar pel poder militar dels Shogun ('generalíssim'), títol hereditari de la família Hojoo fins al 1332.

Durant aquest període, en què es parla de les "Nou escoles de Kamakura", el buddhisme japonès va arribar a la seva maduresa i es va formar la que acabaria essent la principal escola del buddhisme japonès: el **zen** (禅). Es tracta de l'adaptació japonesa de l'escola xinesa chan, de la tradició mahayana. El seu pioner a l'arxipèlag japonès va ser Eisai (1141-1215), que va impulsar la branca Rinzai del zen. Posteriorment, Dogen (1200-1253) en va fundar la branca Soto.

El Gran Buddha (j. *daibutsu* 大仏) de Kamakura, un dels monuments més admirats de tot el buddhisme japonès, és d'aquest període. Es tracta d'una imponent estàtua de bronze, de 13,35 m d'altura i 850 tones de pes, que va ser fosa l'any 1252.

El "Gran Buddha" de Kamakura

Mentre el zen es difonia ràpidament entre la noblesa i les classes intel·lectuals, el buddhisme de la "Terra pura" era el culte predominant a nivell popular. Al final de l'era de Kamakura, el segle XIII, va sorgir l'escola del "Lotus solar", del nom del seu fundador, Nichiren (日蓮宗, 1222-1282). Basada en el "Sutra del lotus" (s. *saddharmapundarika-sutra*, j. *hokke kyo* 蓮華經), la Nichiren –que es va caracteritzar pel seu caràcter totalitari– seria la darrera gran escola a crear-se en el si del buddhisme japonès, encara que va donar origen a d'altres escoles menors. Una d'aquestes és la Soka-Gakkai, de gran difusió a Occident i que presenta certes connotacions sectàries.

8.4. De l'era d'Ashikaga a l'actualitat

Les lluites pel poder entre les diferents faccions de la família imperial japonesa van donar lloc a una gran inestabilitat política en el govern dels Shogun. Per la seva banda, la influència del zen –sobretot mitjançant l'escola Rinzai– en la societat va anar en augment, arribant a impregnar quasi totes les formes culturals de l'inici de l'era d'Ashikaga (1333-1573), coneguda també amb el nom de Muromachi: el teatre, la pintura, l'arquitectura, etc., a més de l'art de la jardineria i l'elaboració de la cerimònia del te, que s'acabaria difonent entre la classe nobiliària. Tot i això, totes les escoles budhístes es van tancar en si mateixes i es van convertir en estructures rígidament jerarquizades.

Un dia, Sen-No Rikyu va demanar a un deixeble seu que passés el rascllet pel jardí del monestir. El monjo ho va fer amb concentració i durant una bona estona. En acabar, va quedar força satisfet de la seva feina, perquè el jardí lluia de polit. Aleshores va demanar al mestre que l'anés a inspeccionar.

Rikyu va donar un cop d'ull al jardí. Tot seguit, es va acostar a un dels arbres, el va agafar pel tronc i el va sacsejar fins que van caure a terra algunes fulles.

-"Ara està millor...", va dir.

El jardí perfectament pulcre representa l'aferrament a un ideal, i tot ideal és un perjudici del qual qui cerca la veritat s'ha d'alliberar.

De la mateixa manera, durant els violents períodes de Muromachi (1392-1490) i d'Azuchi Momo Yama (1573-1603), diferents escoles es van trobar implicades en cruentos enfrontaments i guerres civils, i no va ser fins a l'era d'Edo (1603-1868) que el país va retrobar la pau. Encara que els monestirs no van recobrar el seu poder polític, figures com Ingen (1592-1673) o Hakuin (ca. 1686-1769) van buscar al llarg dels segles XVII i XVIII una reforma del pensament zen per tal d'apropar-lo a la població. D'altres van tornar a l'estudi de les fonts sànsrites per a recuperar el sentit original dels ensenyaments, però en els segles XVIII i XIX el neoconfucianisme era ja el pensament predominant. A més, durant el procés de modernització que el Japó va viure durant l'era Meiji (1868-1912), amb l'auge del nacionalisme es va produir un moviment de retorn al shintoisme, que va ser erigit en culte imperial, en detriment del buddhisme. Aquest va ser oficialment separat de l'anterior i el govern li va retirar el seu suport institucional.

El segle XX va donar pas a l'aportació del buddhisme japonès a Occident, principalment de la tradició zen, però també de moviments com el Soka-Gakkai o d'altres que preconitzaven un sincretisme amb la filosofia europea, com la coneguda "Escola de Kyoto". Alguns dels majors representants d'aquest procés de difusió van ser els mestres Taisen Deshimaru i Daisetz Teitaru Suzuki.

8.5. El zen

El buddhisme zen, que prové de l'escola chan, s'emmarca en la tradició mahayana. Amb tot, respecte a la doctrina gradualista d'aquest darrer, té la particularitat de proposar un itinerari sobtat i intuïtiu a la realització de la vertadera natura de la realitat, en contraposició a la comprensió intel·lectual, lògica i analítica d'aquesta.

"La Vía del Buddha hay que percibirla a través de los sentidos y no a través del intelecto."

T. Deshimaru (1982). *Autobiografía de un monje Zen* (pàg. 83). Madrid: Luis Cárcamo.

És el *satori* (悟り): 'percepció directa', 'reconeixement'. S'explica que és com un albirament –de durada variable– que, en contraposició a la comprensió conceptual i convencional de la realitat, permet obtenir una visió intuïtiva,

encara que passatgera, de la natura de l'absolut. Al principi es tractava d'un concepte comú a tots els enfocaments del zen, però l'escola Soto el va rebutjar a partir del segle XVIII.

Una vegada, el mestre japonès Nan-In (xix-xx) va rebre un professor universitari que volia fer-li unes preguntes sobre el zen. Seguint les regles de l'hospitalitat japonesa, Nan-In va servir un bol de te al seu hoste. El mestre va abocar el te al bol, i quan aquest va començar a vessar el va seguir abocant. El professor se'l va mirar amb estranyesa fins que no es va poder estar de comentar:

–"El bol ja és ple i vessa... Ja no hi cap més te!"

– "La seva ment és com aquest bol," li va dir aleshores Nan-In. "Està plena d'opinions i d'especulacions. Com vol entendre el zen, si abans no buida el bol de la seva ment?"

La meditació, *zen* en japonès, terme que dóna nom a l'escola mateixa, es considera un mitjà d'accés directe a l'estat de buddha. El zen, tanmateix, no utilitza les dues tècniques més característiques de la meditació segons el mahayana, que corresponen a la fase de "calma" (s. *shamatha*) i "visió profunda" (s. *vipashyana*). Es fonamenta, en canvi, a fixar l'atenció de la ment però sense fixar-la en cap objecte. L'objectiu és alliberar-la dels seus propis pensaments (j. *mushin* 無心) i de tot contingut, perquè així es desveli la naturalesa de les coses, més enllà de les aparences. La meditació zen rep aleshores la denominació pròpia de *zazen* (坐禪) i adopta diversos trets específics en cada escola. Així, a l'escola Soto, la meditació es realitza seient –en la rígida postura preestablerta– de cara a un mur blanc, mentre que a l'escola Rinzai es duu a terme davant un espai buit.

En l'escola Rinzai, el deixeble rep els ensenyaments del seu mestre i li fa preguntes sobre aquests. En l'escola Soto, en canvi, el deixeble també rep ensenyaments d'un mestre, però s'ha de limitar a escoltar-lo, sense fer-li preguntes. La tradició Rinzai emfatitza la importància del koan per despertar l'esperit d'il·luminació (s. *bodhi*, j. *bodai* 菩提), mentre que la Soto dóna prioritat a la meditació sense objecte de referència, encara que també hi ha mestres que utilitzen els koans.

No obstant, la meditació no és l'únic mitjà per a accedir a la il·luminació espiritual, atès que un dels principis fonamentals del zen reconeix la possibilitat d'atènyer el despertar espiritual de forma sobtada; és a dir, realitzar l'estat de buddha (j. *busho* 仏性) en un instant.

8.6. El koan

El *koan* 公案 és un dels mitjans més singulars del buddhisme zen. Es tracta d'enunciats breus, extrets d'un sutra o ideats per un mestre, que proposen una pregunta paradoxal, estructurada entorn a una paraula clau. La seva resolució requereix la superació del raonament lògic i discursiu habitual; d'aquesta manera, mena a la transformació de la consciència del practicant, transformació que es considera necessària per a accedir a la comprensió última de la realitat

Il·luminació sobtada

Aquesta concepció sobtada de la il·luminació ja es trobava present, a la Xina, en els ensenyaments de Daosheng (道生, segle v), a l'"Escola del Sud" (fundada en el segle vii) del buddhisme chan i, d'antuvi, en el taoisme.

espiritual. Emprats a la Xina per l'"Escola del Sud", l'ús dels koans al Japó és avui exclusiu de l'escola Rinzai, atès que l'escola Soto en va abandonar la pràctica al segle XVIII.

Altres mitjans accessoris que s'utilitzen en la pràctica del zen per a assolir el despertar suprem són, per exemple, el tir amb arc (j. *kyudo* 弓道), en el context general de les arts marcial (j. *budo*, 武道). Els diferents processos que implica la seva pràctica esdevenen analogies del camí espiritual. Així, la diana representa la naturalesa última de la realitat, mentre que l'instant en què es deixa anar la corda, en què s'ha d'alliberar una gran tensió sense esforç, constitueix una ocasió única per a assolir el *satori*. La cal·ligrafia (j. *shodo* 書道), la pintura (j. *sumie* 墨絵) o l'art de la jardineria són altres activitats que el zen transforma en mitjans adequats per a accedir a l'alliberament espiritual, com ho és, al cap i a la fi, qualsevol activitat comuna de la vida quotidiana.

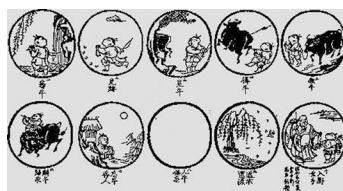
D'aquesta manera, en el decurs d'una conversa amb el mestre (j. *roshi* 老師), durant el desenvolupament d'una activitat quotidiana, en el transcurs de la pràctica del tir amb arc, etc., o, principalment, durant una sessió de meditació *zazen* o en la comprensió d'un koan, tothom pot intuir o albirar momentàniament la il·luminació final.

Koan (公案)

Les mans, en aplaudir, produeixen un so. Quin so es produeix en aplaudir amb una sola mà?

L'analogia del camí cap a la il·luminació es representa tradicionalment amb una sèrie de vinyetes força popular en l'àmbit del zen. Aquestes vinyetes "del jove i el búfal" són d'origen chan i es remunten a l'època de la dinastia Song (segles X- XIII) de la Xina, però han esdevingut conegudes a Occident sobretot per mitjà del zen.

La doma del búfal

Les deu vinyetes descriuen els estadis metafòrics que condueixen el deixeble al moment en què ateny la il·luminació. En aquestes, el búfal representa la ment humana, i el jove, el deixeble que practica l'art de la meditació. En la primera vinyeta (1), que correspon a l'estadi inicial del desenvolupament espiritual, el jove cerca el búfal, mentre s'interroga sobre el seu parador. En la segona vinyeta (2), descobreix les petjades del búfal. Dit d'una altra manera, el deixeble comença a comprendre que la pràctica de la meditació el pot conduir a descobrir la vertadera natura de la seva ment. En el tercer estadi (3), el jove entreveu el búfal, però –com que continua sumit en la confusió– el torna a perdre de vista. En la quarta vinyeta (4), atrapa el búfal i l'intenta subjectar. És a dir, el deixeble comença a comprendre la natura real de la ment. Ja sap què cal fer, però encara no sap com posar-ho en pràctica. En el cinquè estadi (5),

el jove doma el búfal i l'amanseix. En els estadis successius, el jove cavalca el búfal per tornar a casa (6) i després el deixa, atès que ja no el necessita (7). Finalment, el deixeble supera el seu "jo" fenomènic (8) i així assoleix el perfecte coneixement espiritual (9). En el desè i darrer estadi (10), el deixeble torna al món i ajuda els altres éssers a recórrer el camí cap a l'estat búddhic.

Resum

Hinayana, mahayana i vajrayana són els tres grans corrents en què la tradició divideix l'ensenyament del Buddha, cada un dels quals emfatitza bàsicament l'aspecte moral, metafísic i esotèric, o l'individual, comunitari i integral del buddhisme, respectivament.

Entre els trets doctrinals fonamentals comuns a totes les escoles, cal recordar en especial:

- La negació del concepte d'ànima, considerada com a entitat eterna present en tota persona, que se separa del cos amb la mort. El buddhisme parla, en canvi, d'un principi causal de consciència, impermanent i mutable, present en tot individu no il·luminat.
- La creença en el caràcter ineluctable del karma, el principi de la causalitat inherent a tot tipus d'acte: físic, verbal i mental.
- La creença en el samsara o cicle de renaixements (erròniament generalitzats com a "reencarnacions", que només són un cas particular de l'altre) de tots els éssers mortals condicionats pel propi karma.
- La teoria de la vacuïtat metafísica, segons la qual tot fenomen (allò que es manifesta als sentits i a la consciència), compresa la nostra mateixa ment, és insubstancial i vacu en si mateix, en tant que mancat de natura pròpia.
- La pràctica de tècniques meditatives, com a mitjà idoni per a conduir a efecte la potencialitat búddhica immanent en tots els éssers.

A l'Àsia oriental (la Xina, Corea i el Japó), principalment, s'ha difós el corrent mahayana, entorn a la transmissió de determinats textos doctrinals; i, en menor mesura, la tradició vajrayana (que és predominant al Tibet), on el saber es transmet de forma directa de mestre a deixeble.

Glossari

Abhidharma (s.) Forma la tercera part del *Tripitaka*, en la qual es tracta de qüestions especulatives de la filosofia del buddhisme i se sistematitza la seva pràctica.

arhat (s.) Els arhats o "benemèrits" són els mestres canonitzats del buddhisme original i representen l'ideal del practicant buddhista realitzat, segons la tradició hinayana. L'arhat prega per l'alliberament espiritual de tots els éssers, però persegueix en primer lloc la seva il·luminació personal.

Avalokiteshvara (s.) El bodhisattva "Que ho veu tot" és la hipòstasi del principi diví de la compassió universal, segons el buddhisme mahayana, on està considerat com una emanació del Buddha Amitabha, "El de la llum incommensurable". Avalokiteshvara és la divinitat arquetípica més popular al Tibet, on és coneguda com a Txenrezic.

bhikshu, bhikshuni (s.) Monjo o monja buddhista ordenat amb tots els vots, que sobrepassen els dos-cents (són més nombrosos per a les monges). La regla o Vinaya els imposa el celibat, viure en pobresa i mendicar els aliments. Entre les seves activitats principals es troben la pràctica de la meditació i l'ensenyament del Dharma.

bodhi (s.) L'esperit búddhic, la il·luminació espiritual, el despertar a la realitat suprema, la descoberta de la veritat absoluta.

bodhisattva (s.) "El qui té l'esperit búddhic" és el practicant ideal del mahayana. El bodhisattva és aquell que ha realitzat pràcticament l'estat de buddha però, mogut per una profunda compassió misericordiosa envers tots els éssers i guiat per la saviesa perfecta, ajorna l'assoliment de la seva il·luminació definitiva per tal d'ajudar els altres a atènyer el nirvana. Segons la teoria dels "Tres cossos", un bodhisattva és l'emanació d'un buddha.

Buddha (s.) "Aquell qui ha despertat (a la realitat suprema)". El Buddha per antonomàsia és el Buddha històric, Shakyamuni. Tanmateix, tots els éssers de l'univers són buddhes en potència, atès que podran assolir finalment el nirvana.

chan (x.) El mot, que deriva del sànscrit *dhyana*, 'meditació', dóna nom a un corrent del buddhisme propi de la tradició xinesa. L'enfocament principal del chan és la generació sobtada de l'estat d'il·luminació, com a culminació de la profunda experiència meditativa.

Dalai Lama (t.) La institució dels Dalai Lames encarna emblemàticament el principi compassiu personificat pel bodhisattva Avalokiteshvara. Alhora, el Dalai Lama és el summe jerarca del buddhisme tibetà, encara que com a monjo regular pertany a l'orde Geluc, fundat el segle xv.

dharma (s.) En sentit lat, la norma eterna i universal, la manera en què les coses són de forma natural i sempre ho seran. En un sentit més particular, la doctrina del Buddha, aquella que condueix al nirvana. L'àmplia gamma de significats de dharma inclou també 'fenomen', 'rectitud', 'condició', 'absolut', etc.

dhyana (s.) El seu significat implica una sèrie de mots relacionats amb "meditació": contemplació, consideració mental, concentració de la ment, etc.

fashi (x.) Mestre espiritual en la tradició del buddhisme xinès.

guru (s.) Mestre o guia espiritual; lama, en tibetà. El mot no és sinònim de monjo o religiós ordenat, perquè un guru pot ser també laic, a banda de ser home o dona.

hinayana (s.) El "Mitjà menor" o "Petit vehicle". El nom va ser creat pels seguidors del mahayana, el "Mitjà gran", per denominar col·lectivament els corrents més antics de buddhisme, el més conegut dels quals és el Theravada. Els seus ensenyaments es basen estrictament en el *Tripitaka*.

ioga (s.) 'Jou', 'control'. En el context del buddhisme fa referència a un complex sistema d'ensenyaments i tècniques dels nivells superiors del mitjà tântric, que abracen els tres aspectes funcionals de l'ésser humà: el cos, la parla i la ment, que corresponen al nivell físic, al de les energies subtils i a l'espiritual.

karma (s.) Literalment 'acte'. L'ineluctable principi universal de la retribució lligada al principi de la causalitat, que s'explica com una cadena de causes i efectes i s'aplica a tot acte comès per l'individu, sia físicament, verbalment o mentalment. Mentre que el karma positiu (no en sentit ètic sinó metafísic) el condueix en darrera instància al lliandar del nirvana, el karma negatiu el manté subjecte al samsara o cicle de renaixements i reencarnacions.

koan (j.) Propi de l'escola Rinzai del zen, el koan és una frase o expressió que es formula com una mena d'endevinalla la resposta a la qual defuig el pensament intel·lectual, per la qual cosa ha de ser trobada en un estat de consciència superior, al qual condueixen les pràctiques meditatives.

lama (t.) Guru. Mestre o guia espiritual de la tradició vajrayana del buddhisme, on la transmissió del saber es verifica de mestre a deixeble. La categoria de lama mai no s'aconsegueix mitjançant l'estudi, sinó per mitjà de la intensa pràctica religiosa i, en especial, meditativa.

mahayana (s.) El "Mitjà gran" o "Gran vehicle" és el resultat de l'elaboració de l'enfocament doctrinal del corrent hinayana, al qual es van afegir elements de caire ontològic i metafísic. El moviment mahayana, que contempla la personalitat del Buddha històric com dotada de característiques divines, emfatitza la pràctica de la compassió universal, a partir de la qual sorgeix la figura del bodhisattva.

mandala (s.) 'Cercle'. Diagrama d'intricades formes geomètriques, amb imatges de deïtats i altres símbols formals. Els màndales tenen una profunda significació psicocòsmica, ja que cada un representa un aspecte de les infinites facetes de la relació arquetípica que hi ha entre la psique humana i l'absolut. S'utilitzen en determinats rituals tântrics i, sobretot, com a suports visuals de meditació.

mantra (s.) Fonemes o síl·labes, propis de la tradició tântrica. El so d'un mantra conté l'essència de determinades vibracions còsmiques presents en la naturalesa humana, que es poden actualitzar mitjançant la repetició –centenars de milers de vegades– del mantra en qüestió. Un mantra, sovint, representa també la naturalesa eufònica d'algunes deïtats meditatives.

mantrayana (s.) El "Mitjà dels mantres" és un dels noms originals de la tradició tântrica, dita altrament vajrayana.

nirvana (s.) L'estat de la suprema realització espiritual, més enllà de la mateixa llei de la causalitat, assolit per un buddha o "il·luminat". Es defineix també com l'extinció de tot allò que, en última instància, impedeix que es manifesti la naturalesa il·luminada que es troba en estat potencial en tots els éssers.

Prajnyaparamita (s.) La "Saviesa transcendent" o la "Perfecció de la saviesa". Concepte propi del mahayana i alhora cicle sapiencial de la seva literatura, que descriu el coneixement de la naturalesa real de tots els fenòmens.

roshi (j.) 'Mestre', en la tradició japonesa del buddhisme. Literalment significa 'vell mestre'.

samsara (s.) L'incessant cicle transmigratori de les innumerables existències –humanes, animals, pseudodivines, infernals etc.– a les quals cada ésser, fins que no aconsegueix el nirvana, està penosament sotmès sobre la base del seu karma, que alhora determina les seves propensions instintives i psicològiques que el porten a renéixer (i a voltes a reencarnar) en una condició determinada.

sangha (s.) La comunitat sencera dels practicants del buddhisme. En un sentit més restringit, per sangha s'entén tota la comunitat dels monjos i monges ordenats i, també, el grup de deixebles –religiosos i laics– d'un mestre.

satori (j.) Nom que l'escola Rinzai del zen japonès dona a un centelleig de la il·luminació que es pot definir com una visió intuïtiva de la natura real de les coses, en contraposició a la comprensió analítica o lògica de la realitat. La durada del *satori*, que aconsegueixen els practicants més avançats, és molt variable, per la qual cosa no representa l'estat final de buddha.

shunyata (s.) 'Vacuïtat'. És el concepte central del mahayana i el tema dominant de la literatura sapiencial del cicle Prajnyaparamita, la "Perfecció de la saviesa". El buit metafísic constitueix l'essència última de tota aparença fenomènica i de la realitat absoluta.

siddha (s.) Aquell qui, com a resultat col·lateral i secundari de la seva avançada realització espiritual, ha desenvolupat algunes facultats psicofísiques extraordinàries (s. *siddhi*). La figura del siddha és l'ideal del seguidor del vajrayana.

skandha (s.) 'Cúmul'. Cada un dels cinc agregats que constitueixen el "jo" de l'individu: cos físic, sensacions, percepcions, formacions mentals i principi causal de consciència.

sutra (s.) 'Enfilall'. Textos sagrats que contenen els ensenyaments atribuïts directament al Buddha històric; o sia que són la "paraula del Buddha". Els sutres formen el segon dels tres cistells del cànon buddhista o *Tripitaka*.

tantra (s.) Literalment 'ordit', 'trama', 'malla', 'xarxa', en referència a la interrelació de totes les energies presents en el macrocosmos (l'univers) i el microcosmos (l'individu). El terme es refereix habitualment a les escriptures sagrades que contenen els ensenyaments esotèrics del vajrayana o mantrayana. El mot derivat "tantrisme" és un neologisme occidental. Encara que hi ha molts punts de contacte entre el tantrisme budhista i l'hindú (que és més antic), ambdós presenten també diferències importants, per la qual cosa cal no confondre'ls.

theravada (p.) La "Doctrina dels ancians". Un dels corrents del buddhisme més propers a l'època del Buddha històric, basat en el cànon budhista en llengua pali. Va ser especialment preservat a Sri Lanka, des d'on es va difondre a alguns països del sud-est asiàtic. Rep també el nom genèric de hinayana.

Tripitaka (s.) Els "Tres cistells". Nom de la compilació inicial del cànon budhista, format per tres grans col·leccions temàtiques: Vinaya, Sutra i Abhidharma.

Triratna (s.) Les "Tres joies" del buddhisme: Buddha, el mestre espiritual per antonomàsia; Dharma, la seva doctrina; i Sangha, la comunitat formada per tots els seus seguidors.

trulku (t.) Literalment, 'Cos d'emanació', que juntament amb el "Cos de l'absolut" i el "Cos de beatitud" forma la teoria dels "Tres cossos" o naturaleses divines simultànies, pròpia del mahayana. El terme s'utilitza principalment com a sinònim de "lama reencarnat", institució característica del buddhisme tibetà.

txö (t.) Equivalent tibetà del sànscrit dharma.

vajra (s.) 'Diamant'. Emblema i epítet que en la simbologia tântrica s'aplica habitualment per indicar l'estat suprem de la realització espiritual, pur i incontaminat. En la litúrgia del mitjà tântric, el "ceptre adamantí" és un objecte ritual que representa la compassió, la pràctica, la plenitud, el principi masculí, etc., en oposició a la "campaneta adamantina", que representa la saviesa, la teoria, la vacuïtat, el principi femení, etc.

vajrayana (s.) El "Mitjà del ceptre adamantí". La tradició iniciàtica del buddhisme tântric. Es basa en la doctrina del mahayana, a la qual s'afegeixen tècniques psicossomàtiques del sistema ioga i altres elements marcadament esotèrics.

vinaya (s.) La primera de les tres divisions del *Tripitaka*, aquella que tracta de les normes de conducta i la disciplina del cos monàstic del buddhisme.

zazen (j.) Pràctica de meditació característica del zen, consistent a seure en la postura preestablerta i en perfecta immobilitat, mentre es buida la ment de tot contingut.

zen (j.) Forma més coneguda del buddhisme japonès, que preconitza l'assoliment de la il·luminació espiritual mitjançant la pràctica intensa de meditació. De fet, el mot zen és una adaptació del xinès *chan*, que significa 'meditació'.

Bibliografia

Les obres de qualitat sobre el buddhisme són escasses en català o castellà. La següent és una bona selecció de llibres que cobreixen la majoria dels aspectes d'aquest estudi.

Coomaraswamy, A. K. (1994). *Buddha y el evangelio del budismo*. Barcelona: Paidós.

La vida del Buddha i el desenvolupament de la seva doctrina, presentats per una autoritat en el camp del pensament religiós tradicional.

Dalai Lama, XIV (Tenzin Gyatso) (1997). *El mundo del budismo tibetano. Visión general de su filosofía y su práctica*. Palma de Mallorca: Olañeta.

Aproximació al buddhisme tântric de tradició tibetana, amb els ensenyaments del seu representant més autoritzat.

Dumoulin, H. (2009). *Encuentro con el budismo*. Barcelona: Herder Editorial.

Harvey, P. (1998). *El budismo*. Madrid: Cambridge University Press.

Introducció força completa al món del buddhisme, amb una anàlisi dels seus aspectes més importants. Inclou un apèndix sobre el buddhisme a Espanya.

López, D. S. (2009). *El buddhismo. Introducción a su historia y sus enseñanzas*. Barcelona: Kairós.

Mahathera, N.; Solé-Leris, A. (1984). *La paraula del Buddha. Textos extrets de les antigues escriptures buddhistes*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Selecció de passatges traduïts del *Tipitaka*, el cànnon buddhista en llengua pali, amb nombrosos comentaris.

Nagarjuna (2004). *Fundamentos de la Vía Media*. Madrid: Siruela.

Panikkar, R. (1996). *El silencio del Buddha*. Madrid: Siruela.

El buddhisme presentat a partir del cor del cristianisme i analitzat des de l'òptica de l'ateisme.

Rahula, W. (1990). *Lo que el Buddha enseñó*. Buenos Aires: Kier.

Una de les millors obres sobre la doctrina bàsica del buddhisme, escrita per un monjo de la tradició Theravada.

Suzuki, D. T. (1992). *Manual de Budismo Zen*. Buenos Aires: Kier.

Elements fonamentals sobre la teoria i la pràctica del zen, explicats per un autor que en va ser un gran expert.

Annex

Transliteració de termes tècnics

Amitabha	amitābha (s.)
Avalokiteshvara	avalokiteśvara (s.)
atman	anātman (s.)
avidya	avidyā (s.)
bhikshu	bhikṣu (s.)
bhikshuni	bhikṣuṇī (s.)
dukha	duḥkha (s.)
dhyana	dhyāna (s.)
Geluk	dge lugs (t.)
Hinayana	hīnayāna (s.)
iogui	yogin (s.)
ioguini	yoginī (s.)
karma	karman (s.)
kyilkhor	dkyil 'khor (t.)
lama	bla ma (t.)
Lankavatara	langkāvatāra (s.)
Mahayana	mahāyāna (s.)
mandala	mandala (s.)
Manjushri	mañjuśrī (s.)
Mantrayana	mantrayāna (s.)
nirvana	nirvāna (s.)
pali	pāli (p.)
Parto thödrol	bar do thos grol (t.)
Prajnyaparamita	prajñāpāramitā (s.)
rimpotxe	rin po che (t.)
sadhana	sādhana (s.)
samadhi	samādhi (s.)
samsara	samsāra (s.)

sangha	sanggha (s.)
shunyata	shūnyatā (s.)
sutra	sūtra (s.)
Theravada	theravāda (p.)
<i>Tipitaka</i>	tipiṭaka (p.)
<i>Tripitaka</i>	tripiṭaka (s.)
trulku	sprul sku (t.)
Txenresik	spyen ras gzigs (t.)
txö	chos (t.)
Vajrayana	vajrayāna (s.)
vijñana	vijñāna (s.)
yana	yāna (s.)